

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KETSZER EGY HONAPBAN KOLOZSVÁRON
XXIII. ÉVFOLYAM 2012. 2. (592.) SZÁM — JANUÁR 25.

ára 2 lej

- Pécsi Györgyi: A posztumusz *Tengerparti lakodalom* és a kései Szilágyi Domokos-versek
- Boda Edit karcolatai
- Sigmond István: *Molekulák 20.*
- Marosán Tamás: *Mocsakodás*
- Karácsonyi Zsolt: *Amit az élő nem lát*
- A NAGY KILOMETRIK

KIRÁLY LÁSZLÓ

Átvonuló frontok

Egy mindörök bohóctréfa,
múlt-jelen-jövőben
– előadja-játssza bár
világtalan, süket –
elkezdődik: sokadalom,
forgatag, örület.

Ki kell takarítani – mondjuk –
egy sivatagot,
különbön jutalmunk,
a gondolkodás: oda...
Vagy csak lézengünk Nagy
Ismeretlen Házban,
amelyben valahol
ott az otthonunk.
Vak termekben borongó
holt barátok szürkén.

Álombéli lányok tűnnek,
a hírnek szárnya nő,
közeledünk valamihez
egy székelőföldi erdőn –
tisztásain öltre mennek
jóllakott lázadók –
Sosem elég, ami csurran
nyert csaták után.

Hullámszavak halmozott
előnyű pártjelvények,
aluvó röstelli
földre szállt álmait.
Szöszmötölünk szellemtelen
szócsavarások közt:
Apokalipszis, Tocsilla
(Tóth Csilla művésznő?),
Nyárádtemető, s a nagydíjas
Disznókrácia...

Ám váratlan – Halló! –
riadok múltamból,
menekülnek álmaimból

a nyomom-követők
(Világvégen jártam,
ott is megjelentek,
jéggé fagyott-fagyasztó
pályaudvaron,
titkos jelle köddé váltak –
cserben hagyó koronatanúk.)
s szállni kezdek, mint midőn
a Szamosban, Kolozsvárt
fehér ludak keringőztek:
titkosáru orosz bibliák.

Fölöttünk, mint vas-szívárvány,
a nyolcvanas évek.
Csapni való csempészsregény,
rút körmön font játék
jobbra-való szereplői
voltunk, cimborák.
Hit nélküli, léghuzatos
felvonásainkban
Isten fohászkodott
az ember fiához...

MI KÖZÖM?! – Ébrednék,
csak hogy alszom,
alkudozó gyerekkorban.
hol minden érthető:
„Grönlandon dül leghidegebb
hidegháború...”
És a magasban a híres
görbe mondat: „Fejedelmünk
él s elégedett.” –
Mit kezdünk vele?

– Ébredés. December.
Keljetek föl és ébresszettek.
Vigyétek el magatokkal
az álombéli verset.
LEGYEN LEGALÁBB EGY
LIBERTÁSOTOK.

PÉCSI GYÖRGYI

A posztumusz *Tengerparti lakodalom* és a kései Szilágyi Domokos-versek

Szilágyi Domokos posztumusz verseskötete, a *Tengerparti lakodalom* a költő halála után két évvel, 1978-ban, Csiki László szerkesztésében jelent meg. Előtte, a költő halála évében az *Öregek könyve*, ennek előtte, 1974-ben pedig a *Felezőidő* hagyta el a nyomdát – ezek összeállítását még Szilágyi Domokos végezte el, illetve hagyta jóvá végső változatukat. De mert az *Öregek könyve* egyetlen, hétszáz soros hosszúverset tartalmaz, tényleges válogatói-szerkesztői munkát csak a *Felezőidő* kötetben végezhetett. Logikusnak tűnt tehát, hogy a posztumusz kötet az 1974-es *Felezőidő* után írt verseket adja közre, abból a feltételezett tényből kiindulva, hogy a költő jóváhagyásával korábban megjelent kötetek versei egyúttal azonosak a költő által érvényesnek tekintett életművel is. Alapvetően nem látszik cáfolni a fentiek igazságát a posztumusz kötet után egy évvel, 1979-ben *Kényszerleszállás* címmel megjelent *Összegyűjtött versek* sem, bár több olyan mives verset is tartalmaz, amelyeket a költő az utolsó éveiben írt, de nem kerültek be a *Tengerparti lakodalomba* – mint a *Mária, anyácska*, a *Mondóka*, az *A.B.F.R.A.*, a *Magamnak*, a *Füstkarikák* és az egyetlen, évszámmal is jelölt, *Megvert az isten* című, 1973-as kéziratörredék (bár véleményem szerint befejezte, lezárta a költő ezt a versét).

Ha a fentiekből indulunk ki, hiteltelennek tekinthetjük a *Tengerparti lakodalom* összeállítását: a szerkesztő-barát Csiki László összegyűjtötte, amit lehetett, kötetkonceptiója követi a jól ismert Szilágyi Domokos-i életmű versszerkesztési gyakorlatát, és, két évvel a tragikus öngyilkosság után, szolidan a kor legendásított Szilágyi Domokos-képét is megjeleníti. A könyv keretét, hangsúlyát ugyanis, egy a játékot és egy, a halált felidéző vers adja: a *Játékok I-II.* és a *Törpe ecloga*. Játék és halál – szorosan összetartozó, egymást gyakran feltételező fogalmak Szilágyi Domokos korábbi kötetének verseiben is. Az egy esztendővel későbbi, 1979-es *Kényszerleszállás* című összegyűjtött versek kötet bevezető tanulmányában a szerkesztő Kántor Lajos is a költő sokféle játékaira hívta föl a figyelmet, okkal, ahogyan talán a költő valamennyi értelmezője is tette – a maga idejében, illetve majd e költészet utóéletében egyként. A halál

gondolata pedig szinte axiomatikus pontja Szilágyi költészetének.

Csiki László a posztumusz kötetet a *Törpe ecloga* című, valóban jelentős verssel zárja; illik is záró versnek, különösen, hogy elevenen él még a kortársakban és az olvasókban a költő tragikus öngyilkosságának legendája; e szerint az egyes ember szabadságát oly mértékig korlátozza a totális diktatúra, hogy az csak személyes élete fölött rendelkezhet, s ellene egyetlen módon tiltakozhat, önként vállalt halálával. A Radnóti-vers ilyen értelmű üzenetét, hogy ugyanis analógiás megfelelés van a vészorszak és a saját kor (Ceaușescu-rezsim) között, az olvasók nagyon is érteni vélték. Mindenesetre a nyolcvanas években a

kései szerepversek közül leginkább a „Radnóti-vers” vált a leggyakrabban hivatkozott Szilágyi-művé. S persze, azzal, hogy Csiki László a *Tengerparti lakodalom* kötetet a Radnóti-verssel zárja, egyúttal meg is emeli a vers üzenetét, a pozicionálás azt sejteti vagy engedi sejtetni, hogy talán ez volt a költő utolsó verse, tehát a Radnóti-vers mintegy Szilágyi költői végrendelete, s hogy a vers a kötet végére került, az nem Csiki László választása, hanem a sors döntése.

Csak hogy fölmerül néhány dilemma. Szilágyi Domokos költészetének irodalomtörténeti kanonizációja alapvetően, szinte kizárólag a kötetekre épült, a költő életében is és költészetében is. És ez rendjén valónak is tűnt mindaddig, míg 2006-ban Szilágyi Zsófia szerkesztésében meg nem jelent az addigi legteljesebb kiadás, amely meglehetősen eredményt hozott. Ugyanis a folyóiratokban, hetilapokban föllet, de kötetbe nem ke-

rült versek aránya mintegy negyede az összes versekének. Az életmű eddigi értelmezései pedig – csekély kivételtől eltekintve – kizárólag a költő életében megjelent kötetek verseire, valamint a Csiki László által összeállított posztumusz kötetre vonatkoztak. A további életműértelmezések azonban már nem hagyhatják figyelmen kívül ezt a filológiai tény, s úgy vélem, az utolsó évek termését is érdemes árnyaltabban olvasnunk.

Például fölmerül a dilemma, hogy a szerkesztő melyik évtől válogatott a posztumusz kötetbe, illetve, hogy a megjelenés és a megírás éve azonos-e. Tudjuk, Szilágyi Domokos általában nem datálta a verseit, megírásuk idejére részben a megjelenés éve alapján következtetünk – amint megírta,

sietett közölni –, illetve szétszórót levelezéséből tudhatunk meg valamennyit keletkezésükről (az ez irányú részletes kutatás is hátra van még). Barátként, aktív szerkesztőként Csiki Lászlónak tudnia kellett, hogy a költőnek a *Felezőidő* (1974) előtti években írt számos verse sem jelent, vagy jelenhetett meg a kötetben a saját idejében (kompozíciós vagy cenzurális okok miatt). Ám úgy tűnik, csak az 1974 után írt/megjelent verseket kutatta föl a posztumusz kötetbe, és – a 2006-os kötet tapasztalata szerint is – az utolsó két esztendőben Szilágyi Domokos – halál és játék jegyében íródott – versvilágát valóban inkább a keserűség uralta. Ekként csupán sajnálatos, hogy a kötet halálos versvonulatából kimaradtak, s így nem kanonizálódtak olyan nagyszerű művek, mint a *Napraforgó*, a *Dadogás*, a *Mária, anyácska*, a remekműgyanús *Psalmus CLI*. De kimaradt például a játékos *Füstkarikák* ciklus is, amely nem kevésbé virtuóz, mint a *Tengerparti lakodalomba* belekerült Weöres-parafrazis, bár kétségtelen, hogy profánabb, vaskosabb amannál. Lehetséges, hogy ez utóbbit nem ismerte Csiki, de lehetséges, hogy kötetidegennek tartotta. A posztumusz kötet játék-verseinek fő vonulatában ugyanis „a játék titokban holt súlyossá komolyodik”, ahogy fiatalon írta, illetve a játék csak sóvárgás, hamis illúziót tápláló életpótlék: „Játsszunk, ami nincs, de lehetne. / Játsszunk ami nincs, de szeretne lenni. /.../ A játék kábít, álmot ad. / S reményt is 'égiekel játszó'. /.../ És keresvén rokonait,

/ felütheted Csokonait, / hol írva vagy: vak és csalfa.” (*Játékok I-II.*).

A „halálosan komoly játék” karakterű versek mellett, a *Tengerparti lakodalomba* kevésbé hangsúlyosan olyan „halálmentes” játékos versek is bekerültek, amelyek valamiképpen idegen testek a tragikus, halálközelséget megvalló szöveggörnyezetben. (Ezekre kevésbé figyelt föl a recepció.) Amelyek nem megidéznek, sóvárogják a játékot, hanem maguk a virtuóz, tobzódó, önfeledt nyelvi játékok. A *Xéniák*, *Játékok* antik metrumban, és különösen a már említett *Változatok egy képzeletbeli Weöres-versre* című, weöresi módon elegáns-könnyed nyelvi mikrokozmosz: bravúros kínrímek, katartikus, gyermeki nyelvjáték-lelemények. Mint: „Hennai hennai mennyei kannai bíbor edény! / Amfora, serbli vagy az, mit akarsz, te vezér, te szegény! / Hozhatod álatod, nem sokat állhatod ám meg a tért, / Más teszi majd a pityókalevesbe a drága babért.” (*Hatodik változat*), vagy a *Tizenharmadik változat*:

„Ó, Hennai Hanna, te Hanni-bálya, / változatim negédes alanya! / Te punba ojtott góbé: / ne tedd szegény Hannibált lóvé.” Aki ezt a sok „felelőtlen” mókát írta, az – szerintem – mindenre gondolt, csak a halálra nem. A *Változatok...* ciklus *Utóhangja* szokatlan figyelmeztetéssel zárul: „Könnyű voltam, akár e versek. / (Akár e versekély.) / Olvasó, ki súlyt követelsz meg / megizzadt pénzedért, / okulást, egyéb iskolás / pici-pácsit – : ne hallj, ne láss: / remélem, Te s én sem fogunk / megharagudni, amíg tudomást / egymásról nem venni: jogunk.” – azaz, itt a költészetnek egy olyan természetére figyelmeztet, amellyel szemben a maga, politikumtól, rejtjeles üzeneteitől áthatott kora bizalmatlan volt. A kultúrpolitika is, az olvasók is valamiféle „hasznos akarát”, pragmatikus üzenet megfogalmazását várták a költőtől (ahogy erről gyilkos ironiával a *Hogyan írjunk versetben* is beszélt már). Egy 1970-es, kötetbe szintén nem került versében, a *Játszhatnámban* hasonló értelemben ír: „Játszhatnékom van – sose hagytok! / Valami mindig közberohan, expressz gyász vagy gyorsjáratú ünnep. / Ne gyászoltassatok már. Ne ünnepelessetek már. / Ne lopjátok el azt a kevés / huszonnégy órát, amelyből alig telik / egy napi életre – atyámfiai, tolvajok!”

Kérdés, hogyan is állunk a játékkal, nem a halállal, hanem az önfeledt, gyász- és ünnepmentes játékkal a hetvenes években?

Szilágyi Domokos költészete a *Sajtóértekezlet* (1972) után erőteljesen

megváltozik, a fordulat először a gyönyörűséges *Feleződő* kötetben mutatkozik meg teljes pompájában. Órany ragyogású, rokokós klasszicizáció, illetve a szerelemben nyugalmat találó, ugyanakkor a halálvonzalomtól elszakadni nem tudó gyötrelmes én vívódása jellemzi a verseket. És újra fölerősödik a játék, miként a recepció is fölfigyelt erre: „A nyelvi játékok, retorikai alakzatok vesznek át a *Feleződő* verseitől kezdődően a versszervező funkciót, amire a *Búcsú a trópusoktól* kötetben még a montázs-technika, a szövegegységek egymáshoz illesztése volt hivatott. (...) Az írónia itt is fontos szerepet kap, ám nem a depoetizáló, apoétikus prózaiságból ered, hanem a nyelvi játékok rendjéből: abból a látszólag hanyag, nemtörődöm attitűdből, amellyel a költői én átengedi magát a nyelvjátéknak, s szinte sodortatja magát az oximoronok és paradoxonok, összevonások és bővítő alakzatok, tiszta rímek és alliterációk árával, mintha a gondolati haladvány, a logika már nem vol-

zik, a játékra halál, és ezek váltakozása teremti a kötetkompozíció különös ritmusát. A *Vád* című, a kései József Attila *Nagyon fáj!* versének mélységével megszólaló kötetnyitó önsíratóját a *Kyrie* zsoltáros könyörgése oldja, majd egy önironikus, lefokozó játékos szerelmi vers következik (*Szamar*), s aztán a *Lilla Vitézre emlékezik* remekelés, a költőszerelem állhatatlanságának, a poéta kisserűségének, mindennapokban való csetlés-botlásának bájos kifigurázása – s mindvégig „borúra derű, derűre ború” váltakozik a kötetben, egészen a zárásig: az *En, azki...* bolondozását a *Feleződő* iszonyúan keserű szerepverse követi, majd az ennek tapasztalatát visszafogottabban megismétlő-megerősítő *Gyermekek*, végül a *Requiem*mel zárul, amely a régi magyar nyelv játékos fölfrissítésével szinte sztoikus nyugalomba oldva kiegyenlíti az élet és a halál viaskodó dilemmáját.

Fölmerül a kérdés, hogy a kötetben, illetve az ekkortájt írt derűs-humoros versekben a játék életpótlék szerepet tölt-e be, vagy az, ami, az ember örömteli, életigenlő, a benne élő gyermek gyanútlan létbizalmának a kifejeződése-e. Úgy tűnik, a *Feleződő*ben és az a körül írt derűs verseiben Szilágyi Domokos fölfüggesztette a mandátumos költőszerepet. A kötetben, és az ekkortájtól a halálig írt versekben ugyanis három nagyobb tematika sűrűsödik: az élethez, a halálhoz való viszony újragondolása, illetve a költőszerep újradefiniálása. Szorosan összetartozó hármas. A költőszerep és a halál összefonódtsága majd az utolsó évek nagy portréverseiben, a Petőfi-, Vörösmarty- és Radnóti-versben fogalmazódik meg, azok, Szilágyi Domokos ironikus fogalomhasználatát kölcsönözve, a gyász és az ünnep, más szóval a nemzet, a közösség sorsa iránt elkötelezett, mandátumos költőszerep újraértelmezései – és azok lesznek majd a Csiki-szerkesztette posztumusz kötet tartópillérei. A *Feleződő*ben, ill. az 1973-ban írt/megjelent költeményekben viszont erőteljesebb a költő játszhatnékja – megszaporodnak a paródiák, travesztiák, szerepversek, alakváltó és bökversek, a fölszabadultan bolondozó, nyelvöltögető darabok (*Lilla Vitézre emlékezik*, *Az orrbavágás elmarad*, *Zuboly*, *Falstaff*). A költő érvenyesíti azt a jogát, hogy az olvasóról, a „társadalmi megrendelésről” ne vegyen tudomást. A nyelvvel, formával, szerepekkel való örömteli játékok hozzávetőlegesen a *Feleződő* kötet terjedelmének a felét teszik ki – s rögtön egészítsük ki azzal, hogy

>>>>> folytatás a 4. oldalon

Szilágyi Domokos Feleződő

Kriterion

na fontos számára” (Nagy Gábor: Aki egy paradoxonba halt bele. In uő: *Az értelmezésig és tovább*, 2009. pp 100). „A *Feleződő* című kötet egészében arról tanúskodik, hogy a költői értékpozíció megállapodott: nem terhelik új feszültségek, s a meglevőket is valamelyest enyhíti a párkapcsolat révén megtalált viszonylagos nyugalom. A létezés végső kérdéseinek nyitottságát, eldönthetetlenségét most ellensúlyozni tudja a mindennapi életnek értelmet adó, kölcsönösen létigazoló összetartozás biztonsága. Talán nem véletlen, hogy a kiélezett sorskérdések háttérbe szorulásával párhuzamosan újra fölszabadul a költő játékos hajlama” (Cs. Gyimesi Éva: *Alom és értelem*, 1990. pp 125).

Mindenesetre a *Feleződő* kötet szerkesztése önmagában is üzenetértékű: a költő nem engedi a fájdalmat eluralkodni, a halálra játék követke-

>>>>> folytatás a 3. oldalról

a korábbi, protestáns erkölcsű, a szerelemet is a szabadsággal azonosító megszokott Szilágyi-versekkel szemben éppen ekkor megjelenik a finom erotika is. Mint a *Zuboly* címűben – Shakespeare-parafrázis –, melyben az eszét elhagyó, szerelembe gabalyodott vén kéjenc számárrá változik: „Zuboly mester Zuboly tata / mint született demokrata / Titániára irata / (karrierje legyen könnyebb) / egy kékfedelű tagkönyvet / mit Orrondi tervezett / a tündér-szakszervezet / számára – hát nem vitás / ez ám az egoitas / s aztán altruista módon / kérte feküdjék le ódon / sezlónára – övele / hol erkölcsöt művele”.

Méliusz Józsefhez írt levelezéséből tudjuk, hogy a kiadóban „kiherélték” a *Felezőidőt*, a cenzorokban a klerikális-irredenta Mária név szakralizált megjelenése eleve gyanút keltett, hiszen Mária a magyarok nagyasszonya, égi patróna. Mellesleg a költő ekkori ihlető szerelme is Mária, akihez – Nagy Mária emlékezete szerint – a ciklust írta. A *Pogány zsoltárok* ciklus utolsó kétsorosa – „Mennyi mérlegen mérettünk / Mária könyörögj éretünk” – éppen csak átcusszant a cenzúrán. Elképzelhető azonban, hogy az *Égi boszorka* című pajzán erotikus kis etűdöt is e ciklusba szánta a költő (hangulatilag talán kevésbé, de ritmikailag illeszkedik a *Pogány zsoltárokba*): „Égi boszorka oson / lovagolva phalloszon, / Vágyban égő boszorka, / ezer vággyal beszórta / szívünk, méhünk, keblünk, ajkunk. / Uram, könyörülj mirajtunk.” (1973).

Itt, a *Felezőidő*ben sűrűbben fordulnak elő Shakespeare-allúziók, parafrázisok (*Szentivánéji álom*, IV. *Henrik*), illetve jelennek meg a rusztikus életörömet szókimondó nyíltsággal megéneklő antik latinos örökség darabjai. Mint a *Fohász egy kis hetéhez*, vagy a *Római muri*: „ligve lóg a / pókos testeken a tóga, / s fullaszt már a rózsa szirma, / s már Catullus verset írta, / hogy minő bagázs hever ma / itt, s miféle rút devernya / folyt, hány szűzlányt ejte meg / részeg kan”. Az ez időtájra datálható, kötetben meg nem jelent versek, különösen az 1973-as pazar, attraktív nyelvi erejű darabok igen nagy arányban vallanak derűvel, humorral, játékkal teli életörömről (*Önéletrajz gyanánt*, *Háromság*, *Előszó*, *Vigas*, *Bájoló*, *Tősgyökeres csujjogatók*, *Kozmopolita csujjogatók*, *Veteményes zsolozsma*, *Utcán*, *A.B.F.R.A.*, *Az Weöres postakocsin*), nem említve a költőtársak paródiáinak hosszú sorát. Megismétlem: aki ezeket írja, aki ilyen verseket ír, annak – látszólag – kutya baja, az

nem akar meghalni, nagyon is élni akarja az életet.

De természetesen most is kettős természetű Szilágyi Domokos költői énje, ahogy a kezdetektől: tragikus és könnyed-játékos, mandátumos és mandátum nélküli költő egyszerre, egy időben, ill. hol az egyik, hol a másik énje erősödik föl. Az értelmezők rendszerint a Szilágyi-versek komolyságára figyeltek föl, arra, hogy nála a játék nem öncélú, mindig „holt-súlyossá komolyodik”. Holott dehogy! Általában másodlagosnak vagy mellékterméknek tekintik például Szilágyi Domokos virtuóz, kötetnyi paródiáját – családi levelezéséből tudjuk, hogy diákkora egyik kedvence éppen Karinthy volt. Kevésbé ismert, hogy pályakezdésére nemcsak a „Lobogónk: József Attila!” meg a századelő fölújított avantgárdja, de a klasszikus magyar irodalom derűs hagyománya is erősen hatott. A hatvanas évek elején írta például a fergeteges *Bájjengzet koszorú* című vígposztát, vígposzt-paródiáját – szorosan Petőfi, Csokonai és kedves költője, Arany János nyomán. A *Felezőidő* Falstaffjának hatalomhoz hozzászótt élőlisködő figurája például nemcsak a Shakespeare-drámából, a IV. *Henrik*ből ismerős, de legalább annyira rokon a *Bájjengzet koszorú* – valószínűleg Szemlér Ferencről mintázott – főhős pojácájával is. És persze a földi örömek, az érzéki szerelem, a maró szatíra antik római költészetének eredményeit is korábban beemelte már személyes, megújított hagyományába: a posztumusz kötet antik metrumokra írt *Xéniáiknak* elődje is megtalálható valahol az 1968-as *Két idill* című, Daphnisz és Chloé történetét földolgozó eclogában.

Szempontunkból mindez azért fontos, hogy belássuk: a játék elemi igénye, a mandátum nélküli költőszerep vállalása és a Sánta Múza előtti könnyed-légies és érzéki hódolat is kezdetektől jelen van Szilágyi Domokos költészetében, végigvonul egész pályáján –, a mandátum nélküli költő verseinek katartikus nyelvi tobzódása, attraktív nyelvi ereje a hetvenes évek első felében, főleg az 1973-as évben nem szokatlanul, hanem különösen erőteljesen és pompázatosággal mutatkozik meg. Miközben az élet és életmű e kései szakaszában, ha úgy tetszik, tragikus érzékenységgű, tragikus optikájú olvasatban, s különösen a költő tragikus halálának tudatában az is nyomon követhető, körülbelül a *Fagyöngy* kötet óta, hogy a költő az élettől már semmit nem remél, elszánta magát a halálra, készül a halálra, vonzza a halál. Számot vet az ember halálával (*Öreges könyve*), a költő halálával (*Felezőidő*, a

Petőfi-, *Vörösmarty*-, *Radnóti*-vers), személyes halálával (1974, *Életre*, *Circumdederunt*), ám valamiképpen az utolsó pillanokig épen őrzi a gyanútlan gyermek derűs létbizalmát – e nélkül ugyanis nem tudná megírni a *Weöres-változatokat*. Szilágyi Domokos kései költészete reménytelen erőfeszítés arra, hogy alkotója ontológiai magányát, ontológiai szenvedését föloldja, ugyanakkor e reménytelenséget elfogadva is képes játszani, s éppen a játéknak köszönhetően marad ment az önsajnálattól – nos, ez olyan paradoxon, amit nehéz elfogadni és értelmezni.

A kései József Attila nem játszik – sóvárog a játékra. Szilágyi alkailag valószínűleg rokonabb Arany Jánossal, aki öregnek érezte magát, halálra készült, s nagy, magával való zsörtölődésében megírta a frenetikus *Nagyidai cigányokat*, és egy sor aprócska virtuóz bókverset – az utókor gyönyörűségére.

A posztumusz *Tengerparti lakodalom* kötet záródarabjának a szerkesztő a „gyász” és az „ünnepe” versét, a *Törpe eclogát*, a Radnóti-verset választotta. Radnóti szimbolikus és valóságos költői és emberi sorsa már ifjúkorában meghihlette Szilágyi Domokost, 1978-ban, Romániában indokolt volt/lehetett a szerkesztő választása. Számomra mégis a *Dadogás* a költő legutolsó verse, ha úgy tetszik, testamentuma. Petőfit idézi, a *Beszél a fákkal a bús őszi szél* költőjét, a fiatal férjet, a világszabadság reménytelen szerelmesét, halál-várományosát. (És persze, a *Versenyt az esztendőekkel* Babitsát: „Dadogunk, botorkálunk, / de ki kell jönnünk, egy szó előtt járunk, / dadogás vagyunk, egy szó jön utánunk, / követek vagyunk, utat csinálunk.”) Fájdalmasan dilemmás, gyönyörű vallomás az értékek és az élet folytonossága mellett, és az eszmények mellett.

A szó dadog, a muzsika beszél,
beszél a fákkal a bús őszi szél,

beszélnék én is, de csak dadogok,

a szó dadog, az óra üt, a vég
közeledik és nincsen menedék –,
nem a vég elől – mi előtte van –,
ó, a föld alá dadognám magam,
ha lehetne – mi mindent meg
ne tennék –

a szó dadog, elővetül az emlék,
a jövőé, hogy jobb lesz,
hogy nem ál
az eszme, hanem szüzi ideál.

Elhangzott 2011. október 28-án Szatmárnémetiben, a Szilágyi Domokos Emlékkonferencián.

POMOGÁTS BÉLA

Erdélyi magyar dráma

Folytatás előző számunkból

A történelmi dráma megújulása az erdélyi magyar drámairodalom korábbi nyomain haladt, Bánffy Miklósnak és Kós Károlynak a két világháború között írott klasszikus történelmi drámáinak hagyományát folytatta. Bocskói Viktor *Szabadság, szerelem* című darabja még az 1848-as forradalom centenáriumán idézte fel Petőfi Sándor emlékét, Horváth Ágoston *Varga Katalin* (1955) című drámája az erdélyi népek közös forradalmi múltjáról adott képet, Sombori Sándor *Gábor Áron* (1969) című színpadi krónikája ugyancsak a negyvennyolcas forradalom erdélyi eseményeit ábrázolva szólt az együtt élő népek összefogásának szükségességéről. Szabó Lajos *Mentség* (1955) című darabja Misztótfalusi Kis Miklósnak állított emléket, de történelmi emlékeket idéztek Veress Dániel *Mikes* (1968) és *Wesselényi* (1972) című színpadi művei is. Ugyancsak Veress volt a *Véres farsang* (1970) című dráma szerzője, ebben a munkájában Báthory Zsigmond viharos fejedelemségének eseményeit elevenítette fel. A történelmi drámák iránti érdeklődés következtében kapott színpadot s jelent meg Somlyai László 1939-ben írott, majd a könyvbeli kiadás számára átdolgozott *Fráter György* című darabja, amely súlyos történelmi események előestéjén figyelmeztetett a nemzeti függetlenség védelmére.

Az erdélyi magyar történelem drámairodalmi feldolgozásában először Páskándi Géza műve hozott egyetemes értéket, az 1970-ben bemutatott *Vendégség* és az 1972-ben írott *Tornyot választok* című műveiben – ezek igen meggyőzően mutatták azt, hogy a magyar történelmi színpad megújítása nagy részben az erdélyi irodalomtól várható. A drámairodalom teljesebb fellendülése Sütő András történelmi, illetve mitológiai drámaiban érte el csúcát, széles körben szerevezve meg a közönség érdeklődését és rokonszenvét. Sütő lényegében azokat a történelmi tapasztalatokat és felismeréseket foglalta össze a történelmi tragédia zárt műfaji keretei között, amelyeknek korábban az *Anyám könnyű álmot ígér* című személyes, egyszersmind szociográfikus műve epikus anyagában, illetve „úti tünődéseiben” is hangot adott. Drámai „trilógiája”: az 1975-ben írott *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, az 1976-os *Csillag a máglyán* és az 1978-as *Káin és Ábel* talán minden más akkoriban született szépirodalmi alkotásnál erősebb hatással hívta fel a figyelmet a kisebbségi sorban élő erdélyi magyarság megpróbáltatásaira és általánosságban a zsarnoki rendszer embertelen természetére. Sütő András történelmi drámái Illyés Gyula és Németh László klasszikus történelmi darabjainak dramaturgiai hagyományát vették át és fejlesztették tovább; midőn példázatos értelmet és jelen idejű távlatot adtak a történelmi műfajnak. Árnyalt emberáb-

rázolásuk, mesteri szerkezetük és erőteljes színpadi nyelvük következtében is igen nagy szerepük volt az egyetemes magyar drámairodalom megújulásában, az erdélyi és a hazai színházi kultúra fejlődésében.

Felzárkózás a nemzeti irodalomhoz

A történelmi dráma a hetvenes és nyolcvanas években kétségtelenül az erdélyi magyar irodalom figyelemre méltó eredménye lett, ezek az évtizedek más-különbben is a magyar dráma felvirágzását hozták, olyan példákat mutatva fel, mint Illyés Gyula, Németh László, Hubay Miklós, Örkény István, Hernádi Gyula, Csúrkai István, Eörsi István és mások művei. Az Erdélyben is nagyra becsült Szász György, maga is sikeres történelmi drámák írója, jogosan állapította meg a következőket a történelem és a drámairodalom szoros kapcsolatáról: „A történelem nem holt adathalmaz; eleven, sorsmeghatározó: bennünk él, és mi benne élünk. Maga is dráma: a komplex felelősség drámája. A történelmi események egyszeri szituációk, egyszeri lehetőségek és egyszeri döntések. De az

Mattis-Teutsch János: Kompozíció –Lelkivirágok

emberek, akiknek dönteniük kellett: tulajdon elődeink, hasonlatosak hozzánk. Hősiességünk, gyávaságunk, emberségünk vagy kegyetlenségünk lehet hasonló – az eredmény soha. A múlt pillanatai soha vissza nem térnek, de az okok és az okozatok láncát elvezet a pillanatig, amelyben élünk.”

Mindez tulajdonképpen az erdélyi történelmi drámára is vonatkozhat, amely éppen ebben az időben zárkózott fel a magyar drámairodalom korabeli legjobb teljesítményeihez. Páskándi Géza és Sütő András színpadi művei mellett Székely János *Caligula helytartója* (1972) és *Protestánsok* (1976), Kocsis István *A nagy játékos* (1969), *A korona aranyból van* (1970), *Bolyai János estje* (1970), *Árva Bethlen Kata* (1977), Lászlóffy Csaba *Nappali virrasztás* (1972), *Áldozat az áldozatért* (1976), *Száműzve Versailles-ba* (1977) című történelmi darabjai (olykor

vígjátékai) tanúsították azt, hogy az erdélyi magyar drámairodalom úgyszólván az irodalmi kultúra „vezető” műfajává emelkedve találta meg helyét a szellemi életben és a kisebbségi önvédelem szolgálatában. Ezek a drámák emberi magatartásváltozatokat mutattak be, hőseiket mindig valamilyen nagy feladat vezérelte. E hősök inkább vállalták a személyes bukást, mintsem hogy lemondjanak feladatuk teljesítéséről, azaz minden körülmények közepette, emberi sorsuk tragikus végkifejletét is eltűrve kívánták megőrizni személyes szuverenitásukat és identitásukat. Tetteiket általában a meggyőződés és az igazságukba vetett hit irányította, de ez lett tragikus bukásuk forrása is. Nagelschmidt, Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című drámájának lázadó hőse a következő szavakkal tett hitet a forradalmi felkelés igazsága mellett: „A keresztre feszített igazságot hogyan közelítsük meg, ha Pilátus latrai őrzik azt – ellenünk? Lepecsételt sírjából a jogot miként lehetne kiszabadítani a farizeusok hadának szétverése nélkül? Ügyész úr! A mi legfőbb igazságunk, aki nek templomokat építettünk, talán békével és alázatos folyamodványokkal járult Kajafához avagy a júdások elébe? Egyszülött fiát az Isten nem földindulással és kősziklarepesztéssel szabadította ki s emelte magához? Egyetlen utat jelöl ki nekünk a császár? Egyetlen járható útként – a járhatatlant?”

A történelmi dráma műfaja körül nem egy alkalommal zajlottak viták – Erdélyben és Magyarországon is (általában az európai irodalmakban), ezek a viták többnyire eredményesek voltak, tehát például érvényesen tettek különbséget a történelmi dráma (általánosságban a történelemmel foglalkozó szépirodalom) és a tudományos irodalom között, és hívták fel arra a figyelmet, hogy a szépirodalmi alkotások nem egyszer hatékonyabbnak bizonyulnak a történelmi ismeretek alakításában, mint a tudományos ismeretterjesztés. Érdemes felidézni Páskándi Géza fejtegetését, aki 1972-ben (tehát az erdélyi történelmi drámairodalom kibontakozásának idején) a Kolozsvári Szabadegyetemen tartott előadásában a történelmi dráma és a drámai parabola között vont párhuzamot: „A parabola és az igazi történelmi dráma között a különbség főként abban van, hogy a parabola a példázat-tendencia azonnal evidens, míg a valódi történelmi dráma csak asszociatív villantja fel a parabolisztikumot, mint lehetséges értelmezést. Minket tehát, mint mondtuk, az igazi történelmi dráma s annak invenciós lehetőségei érdekelnek. [...] Mi tehát a történelmi dráma? Valami lezártat – lezárt folyamatot – újraindító, művészzel újraindító műfaj. Az idő valamit lezárt, a történelmi dráma a fejlődésnek újraindította. Az értékelések hét lakatját a művészet álkulcsával felnyitja, az ítéletek sok pecsétjét leszakítja, s a múltba mint elevenbe – beavatkozik. A múzeum tárgyait kiviszi a friss tavaszi levegőre, hogy élő szemek hassanak rá, és hasson rájuk, hogy éljen és hasson. [...] Azzal, hogy a

>>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>> folytatás az 5. oldalról

tényeket új megvilágításba helyezi, hogy kiegészíti a hiányzó láncszemeket, hogy beképzeli, hogy az összefüggéseket emberi sorsokon át éli elénk, új súlypontokat jelöl ki, az események rendjét felborítja, új személyeket enged be az események házába, akik nem éltek ugyan, de élhetnek is volna, hogy megkeresi az átmeneti nyelvet az anarchikus és az élő, a beszélt és beszélhető között, s hagyja századának filozófiáját rásugározni mindezekre – egyszerűen így éri el, hogy valódi történelmi drámát írhat.” Mindez nem csak az erdélyi és a magyarországi közönség lelkes érdeklődését alapozta meg az erdélyi magyar drámairodalom iránt, hanem a dráma- és színibírálat, illetve a drámatörténeti és -elméleti irodalom kibontakozásához is elvezetett, ebben az időben Kötő József, Enyedi Sándor, Páll Árpád, Kacsir Mária és mások elméleti, történeti és kritikai munkásságának kiteljesedése is tanúsította azt, hogy elérkezett az erdélyi magyar drámairodalom és színházi kultúra „nagy” évtizede.

Erdélyi magyar abszurd

Az újabb erdélyi magyar drámairodalom másik jelentékeny műfaji változata az abszurd színjáték volt, ez általában ugyancsak az elidegenült hatalom és a magányos emberi személyiség összeütkezésének következményeit világította meg. A nyugat-európai abszurd dráma (Sartre, Camus, Dürrenmatt, Beckett, Ionesco) hatása a hatvanas évek végén érte el az erdélyi magyar irodalmat és színházművészetet, dramaturgiában és színpadi technikában sokat köszönhetett ennek a hatásnak a megújulásra törekvő erdélyi drámairodalom. Szemlélete, mondanivalója mégsem az emberi létezés pesszimiztikusan értelmező nyugati abszurdok világképét utánozta, inkább annak a kelet-európai abszurd irodalomnak (Mrożek, Hrabal, Sorescu, Örkény) a vonzását követte, amely a társadalmi létben tapasztalható képtelenségek ironikus bírálatát képviselte a színpadon. Kétségtelen, hogy erre az „abszurd” drámairodalomra hatottak az akkoriban kibontakozó modern román színház eredményei is.

A nyugati abszurd dráma magát az emberi életet és társadalmat tekintette olyan képtelenségek sorozatának, amelyeknek sohasem lehet feloldása, s maga az emberi létezés ezért rémlátomások sorozata. Ennek az abszurd szemléletnek is voltak természetesen tapasztalatai forrásai, mindenekelőtt a világháborúk és a zsarnoki rendszerek szörnyű bűneiben, de mellettük szerepet kaptak bölcséleti megfontolások is. Így a huszadik századi filozófiák, mindenekelőtt a második világháború után szélesebb körben terjedő egzisztencialista tanítások (Camus és Sartre nézetei és szépirodalmi művei) nyomán szélesebb körben terjedt el az a meggyőződés, hogy az emberi élet, a tár-

sadalom és a történelem merő képtelenségek halmaza, és az európai kultúra „klasszikus” értékei nem képesek megvédeni, fenntartani az emberi integritást. A kelet-európai (magyar, lengyel, cseh, román) abszurd irodalom és ezen belül a drámairodalom ilyen messzire nem jutott, ennek az irodalomnak nem lét- vagy történelemfilozófiai megfontolások következtében kellett elérkeznie az abszurd jelenségek felfedezéséhez, hanem azoknak a közéleti tapasztalatoknak a nyomán, amelyek az elszenvedett (szélsőjobboldali, majd szélsőbaloldali) diktatórikus rendszerek nyomása alatt jöttek létre. A kelet-európai diktatúrák és közöttük különösen a romániai bőven szolgáltatott érveket amellett, hogy a történelem menete és a társadalom berendezkedése szomorú módon nélkülözi a józan értelem megfontolásait, és könnyedén túlteszi magát az elemi erkölcsi törvényeken.

Az erdélyi magyar (általánosságban a kelet-közép-európai) „abszurd drámának” erre a nyugat-európai típustól eltérő jellegére hívta fel a figyelmet az 1989-ben Budapesten közre adott *Kalauz nélkül* című kötetének rövid bevezetésében Páskándi Géza, midőn különbséget tett az „abszurd” és az „abszurdoid” között. „Az a fajta színház – jelentette be –, amelyet én szeretnék, nem abszurd, sokkal inkább abszurdoid. Az abszurd jelenség, a képtelenség, az észellenesség, a véletlenek uralma ott van a világban, a múltban, a jelenben, sőt a jövőendő történelmében is, mint fájó, eszünket bontó lehetőség. Ezt a jelenséget szeretném a legpontosabban körülírni, mert szerintem a pontosság esztétikai kategória. Én nem igenlem az abszurdot, nem is kerget kilátástalanságba, de tudomásul veszem azt is, hogy egyetlen fegyverem van ellene: a precizitás: az értelem indulata.” Az „értelem indulata” kifejezés arra utalt, hogy az erdélyi magyar abszurd színház nem tartotta metafizikai adottságnak a képtelen eseményeket és jelenségeket, inkább a történelem szerencsétlen kisiklásainak tekintette ezeket, kritikája ezért nem magát az emberi létezés természetét támadta, hanem azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek az ésszerűtlen és embertelen jelenségeket előidézték – az abszurd drámának ilyen módon nem annyira filozófiai-metafizikai, inkább társadalom- és erkölcskritikai mondanivalója, nem egy esetben közvetlenül politikai üzenete volt. Ez a politikai üzenet könnyen megfejthető módon a diktatórikus rendszert és ennek végsőkéig ésszerűtlen és embertelen következményeit leplezte le.

Társadalom a színpadon

Valójában ez a fajta drámai stratégia: az abszurd dráma eszközeit a társadalmi visszasságok bemutatására, leleplezésére használó kritikai szemlélet kapott teret Deák Tamás *Testvérek* (1964), *Ádám elkárhozása* (1965), főként pedig *Hadgyakorlat* (1968) és *A forró sziget* (1970) című szín-

padi műveiben. Páskándi Géza történelmi drámái és költői jellegű mitológiai játéka: *A király köve* (1968) mellett az abszurd drámában és jelenetben érvényesítette igazán írói képességeit. *Árnyékban* (1967), *A sor* (1968), *A bosszúálló kapus, avagy kérjük a lábat letörölni* (1970) című abszurd komédiái képtelen helyzetek és halandzsza szövegek, olykor a „fekete humor” segítségével mutatták be az emberi kiszolgáltatottságot, a magányos emberi lény elszigetelt helyzetét. A darabok írója mindazonáltal nem érte be ennyivel, arra is rá akart mutatni, hogy ez a kiszolgáltatottság és elszigetelődés nem az ember elkerülhetetlen végzete, inkább kedvezőtlen körülményeinek, nevezetesen a sorsára nehezedő elnyomó hatalomnak a következménye. Éppen ezért érdemes felvenni velük a küzdelmet, mi több, az ellenállás esélyeit éppen az embertelen viszonyok leleplezése nyithatja meg. A mindenki által ismert társadalmi és történelmi tényezők adtak magyarázatot a színpadi hősök kudarcára, ezért Páskándi a küzdelem előtt is látott valamelyes esélyt. Drámaírói munkáját a ráció vezérelte, darabjaiban is az értelem működésének adott fontos szerepet. *Időszak, a hülyegyerek avagy a vándorköszörűs* című 1970-ben írt „tragikomikus párbeszédének” bevezetőjében a következőket szögezte le: „Az értelem komédiája avagy az értelem tragédiája ez, ami egyébként szinte minden párbeszédem fő kérdése; ugyanazt a kérdésvilágot száz és száz oldalról szeretném megközelíteni. Az értelem, a ráció darabomban gyakran elsődleges forrása a helyzetnek. Az ember a helyzetek foglya, de különös fogoly: ő maga is építi helyzeteit, amelyek aztán foglyul ejtik. Esetleg: megszabadítják.”

A racionalitásra alapozott társadalom- és erkölcskritika általánosságban jellemezte az erdélyi abszurd színház szellemiségét, így Csiki László *Kirakat* (1970), *Öreg ház* (1978), *Nagyapa látni akar benneteket* (1979), Lászlóffy Csaba *Rab s burg* (1977) *Homunculus* (1978) című darabjait vagy olyan színpadi műveket, mint Méhes György *Barbár komédia* (1969), Kányádi Sándor *Kétszemélyes tragédia* (1969), Kincses Elemér *Mondjátok, nem félünk* (1970) és Tömörpé Péter *A pipacsok halála* (1969) című darabját. Az erdélyi magyar drámairodalomnak ezek az eredményei, közöttük Sütő András, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba és Kocsis István darabjai, rendre helyet kaptak a magyarországi színházi életben is, általános sikerük tanúsította, hogy ez a drámairodalom felzárkózott az erdélyi magyar költészet és elbeszélő irodalom értékes eredményeihez, és joggal kapott helyet a magyar nemzeti irodalom időtálló értékei között. Erdély magyar színházi kultúrája, amely korábban mindenekelőtt a színpadokon: a rendezői és színészi teljesítményben érvényesült, mindezzel a drámaírók műhelyekben is kibontakozott, azt igazolva, hogy a történelemnek feltett kérdések vagy az abszurd dramaturgia használatba vétele egyformán azt szolgálta, hogy az erdélyi magyar irodalom ítélőszéket tartson a maga nehéz közéleti tapasztalatai felett.

ZUDOR JÁNOS

Felkészültem a saját halálomra

Úgy ért a saját halálom,
mint derült égből a villámcsapás,
csak cicegtem, cicegtem csak,
mint egy menyecske, azután tovább
mentem, menet közben ért a halál,
általános razzia volt, úgy ért,
razzia közben, fel sem készültem,
ellentmondok a címnek, tá ti ti, tá,
egyre rosszabbul voltam, és gennyeztem,
mézeskalács koktélt ittam,
hogy legyen erőm felébredni,
de nem álmodtam, hanem meg is éltem
a halált, mint az egyszeregyet,
a többi ráadás csak. Azóta élek oly
boldogan -----

2011. máj. 27.

Szórócédula

c-dúrban

Szórócédula jelentkezett
az ajtóban, hogy „Azonnal
jövök”, de nem tudja, hogy
ki... arról nem szól a mese vége.
Szerintem is én, csak nem merem
kimondani, ezek szerint csak „cisz-ben”.

Rölapokat nem szórdosunk, elkaphatja
a szél (főleg a szélét: affélét)
vagy csak elkapdoshatja... (Cédulás
Joé)... Az én nevem én, a te neved én,

a mi nevünk... Én, és így tovább... (A TI
NEVETEK IS!) ...ekcetera, ekcetera

– AKI NYITOTT KAPUKAT DÖNGET,
kaputt!

A célszalag előtt

A motokrossz
felemelkedik a hátsókerékre,
kitekeri a fejét, mint egy
villanykörtét,
még ugratja, mint egy lovat,
vadkancát,
ilyen a motokrossz.

Azért nem fázik, mert
lábszárvédője van,

hegedülni is tud a motoron,
és énekelni bukósisakban,
alámerül, mint vesztés,
és szipákol utána.

A felajánlás százezer,
de csak a veszteseknek

(a többi megfagyhat a
szélben nyáron,
búval bélelt nyáron,

a célszalag előtt
visszafordulnak,
mert rossz volt a lövés...)

SIGMOND ISTVÁN

Ők, ott, azok

Az állatok nem tudnak mosolyogni, nevetni, sírni. Ha tudnának, kivennék a hatalmat az emberek kezéből, s a föld forgásának az irányát is meg tudnák változtatni, vagy legalább hoznának egy új Törvényt, amely újraálmodja a gondolatot az egysejtűtől Istenig.

Ők, ott, azok nem voltak állatok, embernek születtek mindahányan, de nem mosolyogtak, nem nevettek és nem sírtak soha. Biztosan tudtak volna, de nem volt miért. Valaha a jókedv öltött mosolyt az emberi arcra, a boldogság nevetetett és a gyásztól fakadtak sírásra az emberek. Ám ők, ott, azok sosem voltak jókedvűek vagy boldogok, és gyászolni sem gyászoltak soha. Csak éltek. Az öregebbek egyike egyfolytában arról a valamikor élt emberről mesélt, aki az egyik reggel kijött a sátorból, és nem a tennivalója után nézett, bizonytalan volt és töprengő, s mintha valamilyen sugallat érte volna, hirtelen felnézett az égre, felhők, mondta, felhők, és olyan hosszan nézte, ahogy méltósággal gomolyognak a feje fölött valahol az elérhetetlen messzeségben, mintha sosem látott volna felhőket az égen, és felgyorsult a légzése, és a két karját a magasba emelte, már többen ott álltak körülötte, nem értették, hogy tulajdonképpen mi történt, de hát nem tudták, mit jelent az, hogy történt valami, merthogy soha nem történt velük semmi, és akkor azt mondta az az ember, hogy szépek a felhők. Nem értették. De nem kérdezték meg tőle, hogy mi az, hogy szép, olyan nagyon senkit sem érdekelt. Menni kellett a folyóhoz, munka volt. Ahogy most is menni kellett a folyóhoz, most is munka volt. Mindig a reggeli órákban volt a legerősebb sodrása a folyónak, ilyenkor kellett behajigálni a partról a feleslegessé vált holmikat, kopott seprűt, eltört edényt, elhasadt tekenőt, és a tágra nyílt szemű, hallgatag csecsemőket, akik harmadikként jöttek a világra, így a folyónak születtek, nem a sáornak. Senki sem követte a kopott seprűk útját s ahogy táncot lejtének a vizet taraján, az edények, tekenők rögtön elsüllyedtek, a csecsemők

Molekulák 20,

fel-felbukkantak a mélyből, hol a lábukkal, hol a karjukkal mutatnak az ég felé, mintha kalimpáltak volna örömben, hogy a sors végre hazavezényelte őket, aztán a folyó keblére ölelte őket véglegesen. Sietni kellett, késő délelőtt nap mint nap megérkezett a szél. Az asszonyok összevarrták belülről a sátor bejáratát, nem ölelkeztek össze, nem kellett vigyázniuk sem önmagukra, sem másra, egyszer csak továbbáll a szél, s folytatni lehet a munkát, senki sem nyűszített, senki sem félt, néha a kíméletlen vihar belekapott a sátor oldalába, hosszú karjait benyújtotta, s nem válogatott, férfi, nő, gyerek, mindegy volt neki, néhányat kitépett közülük a sátor alól, azok meg repültek a végtelen látóhatár felé. Senki sem szólt, senki sem jajgatott, maradt ember még elég. Miután csend lett, meg kellett hallgatniuk azt az öregembert, aki újra és újra elmesélte, hogy annak idején, amikor az az ember kijött a sátorból, és azt mondta, hogy a felhő szép, akkor történt valami, hogy tulajdonképpen mi történt, ezt még nem lehet tudni, már csak azért sem, mert velük soha nem történik semmi. Voltak, akik odafigyeltek, mások ettek, szeretkeztek, ürítettek, szoptattak, szültek, végezték a dolgukat. Másnap megint a folyóhoz kellett menni, megkezdtek összeszedni a felesleges holmikat, seprűt, edényt, tekenőt és a harmadiknak világra jött csecsemőket, aztán késő délelőtt megint csak jönni fog a szél.

– Egyáltalán mi kik vagyunk? – kérdezte valaki az öregembert, aki úgy mesélt, mint aki már-már érti, hogy az a valamikor élt ember miért tartotta szépnek a felhőket, és valójában mit jelent az, hogy szép.

– Azt hiszem, mi vagyunk a Törvény – válaszolt a kérdező –, és lehet, azért vagyunk, hogy újraálmodjuk a gondolatot az egysejtűtől Istenig.

2011.

A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zolt

HERMELINDA FORLAN

Vasárnap, csillagok

(As estrelas do domingo)

Ez a négyezredik vasárnap az életemben. De ma – ezen a sokadik vasárnap – meghalt a nagyanyám. Magával vitte az északkeleti szél, csak a teste maradt itt, meg néhány aprósütemény szépen elrendezve egy csorba tányéron. Gyorsan magamba tömöm őket, mielőtt ideérnek a rokonok, ki Santiagóból, ki Barcelonából, ki Svájcban. (És azok is, akiket elnyelt valahol a tenger, és csak a nagyanyám hitte róluk, hogy elfelejtettek telefonálni.) De most én is érzem, ahogy megrázza a szél a láthatatlan telefonpóznákat. A tányért nézem, a hét száralmas kis száralmas kis sütemény-csillag, mert szegény nagymama öreg volt már a komolyabb tortákhoz. Csak csillagokat sütött, és ez hét volt a legutolsó: a Vénusz, az Aldebarán, a Mars, az Arcturus, a Ballatrix, a Szíriusz, az Alnilam. Nagyanyám szegény volt, ezt a hét csillagot hagyta rám.

Csak rám, a legkedvesebb unokájára.

De hogy ne legyen vita,
gondosan elmosom a tálat.

A próza varázsa

(As novelas que...)

Neveket fűzök ígékhez. Mondvacsinált életemen csimpaszkodnak a történetek, mint a futónövények. Helyükre tenném a létigéket. Ha lennének.

Partok

(As costas)

A tenger leszaggatja a sziklákat,
de nemcsak a szél karja, mi, emberek is
átváltoztatjuk a partokat. A harag összezavarja
a táját, akár egy februári vihar. Aztán a jószerecsse,
mint valami földrengés, meglazítja a sziklákat.
De miért a tengerre fogjuk és miért a télre?
Szeretni csak azt tudjuk, aki nálunk erősebb.

November

(O novembro)

Túl sokat aludt a nap. Reggel aztán ő is visszahőköl
a tenger látványáról, ettől a diadalmas szürkeségtől.
Mint egy öreg szántóvető, baktasson végig
a szürke barázdák fölött?

Mi lehet szomorúbb a bizalom nélküli horizontnál,
a szél csalódott, konok fűjtatásánál?

A mélyben a kagyló épp erről álmodik.

A barátaim azt mondják, kicsinyes vagyok...

(Os meus amigos dizem que...)

Vannak könyvekbe kötött politikusok. Ők azok,
akik kamaszkorukban elbújtak a lányok elől, és ahhoz is
gyávák voltak, hogy játékpisztolyt tartsanak a kezükben.
De ma tömik magukba a kaszinótojást a fogadásokon,
literatúráznak és euró páznak álló nap, selyemzoknit
és selyemalsót hordanak. Vagy éppen úton vannak,
várják az átszállást a repülőtereken, hogy eljussanak
oda, ahol még frissek a lányok és vannak friss kaszinótojások.

Izzadtak, ötvenesek, és csak úgy ontják a könyveket...
Még nem döntöttünk rólad, mondják a fogadásokon,
közben rákacsintanak a mögöttük álló politikusokra,
és a selyemhernyójuk lassan megfeszül az alsónadrágjukban.
De én már döntöttem, és elmesélem, hogy nagyapám
tengerész volt, és egyszer – véletlenül – tizenhét irodalmárt
vízbe fojtott egy sétahajózáson. És nem maradt más
utánuk más, csak az alsógatyájuk. (Nagymamám ezekből
akarta kifoltozni a templomi zászlókat, de a plébános
amolyan kultúrember volt, felháborodott már a gondolatától
is...) De aztán körbenézek, és nincs kinek tovább
mesélnem, egyedül maradtam a szendvicsek, a rákok,
a kaszinótojások tengerében. A számnevek – látjátok –,
ilyen könnyörtelenné teszik a valóságot.

BÁNKI ÉVA átköltései

PETHŐ LORAND

Tolvajként bolyongsz...

ha Somlyót elhagyom
marad Kolozsvár
egy pohár az asztalon
látod poros már
és hiába boroztál
számoltad álmod
egy vonat elrobog
arcod ott látod
a ködbe elmerül
dohányszagú inged
vizesen rádtapad
az éjszaka behintett
tolvajként bolyongsz
lopni új szerencsét
megkeresni Byront
Shelley-t Villont
Nietzscht

leülni egy szóra
boncolni az eszmét
e beton-ketrecekben
Lia mondd szeretsz még?

Helyzetjelentés 1

a számból kilóg a csikk a nyál
kis dózisban a vodka
kényszerzubbony esti tál
polgárként meghajolva

csak szelíditem görcseim
elválaszt minket egy ablak
a posta számlát hoz megint
egy sovány csúf alaknak

Helyzetjelentés 2

nyirkos állomás tavasz
hugyszag graffiti arcokon
egy élet csupán egy arasz
peron

hőemelkedés andegrand kutyák
szegektől szétrepedt beton
kukából egy dunyha lóg
takony

néma box esti fogmosás
goodbye noktürn szerelem
a torkán sárguló tífón
bemondják újabb stációm

megyek

VÁRADI NAGY PÁL

Mezítláb a Tejúton

A lövésre azonnal lehasalt, és csak a második durranás után jutott el az agyáig, hogy nem kapott találatot. Az utcasarok, amely mögül kibukkant, már teljesíthetetlenül messze volt, úgyhogy a kiegészítő terepjáró felé kezdett kúszni. Gépfegyverek, aztán a következő pillanatban úgy kétszáz méternyire, az útkecskeveződésben lámpaoszlopnak csapódott egy autó, és az út porát látta felemelkedni. Törmelék és szilánkok potyogtak a hátrára, és egy kisebb állat, talán egy macska inalt át rajta. Előbb a fején, aztán a derekán vélte a tappancsokat nehézkedni. Érzésből kúszott tovább a kiszemelt roncs felé, és rég nem örült annyira, mint amikor a kormos felnit tapintotta. Beszuszakolta magát a roncs alá, és engedélyezett magának két perc idegösszeomlást.

Meredt maga elé, és egy idő után ráeszmélt, hogy a piszkos fehérség, ami a fél látómezéjét kitölti, az a környék kézzel rajzolt térképe, rajta néhány elkerülő X és egy zöld ceruzával húzott nyomvonal a kerületi gyógyszertárig, illetve egy új tereptárgy, az autós bomba még mindig lángoló maradványai, amelyet az útkecskeveződésben egy elmázolt vércsepp jelölt. Recsegett a por a fogai között. A zöld vonalon már biztosan nincs hová mennie. Új terv kell.

Már eléggé átfázott és az éjszakát sem akarta az aszfalton tölteni. Mozdult. Amikor a fejét kidugta, néhány méterrel előrébb észrevett valamit, ezért szép fegyelmellett visszahúzódott. A könyökébe lélegzett, hogy megfogja a leheletét. Újkorában teleobjektív lehetett, a bele néző fotósnak pedig, aki a halom törmeléken feküdt, hogy stabilabban fényképezhessen, hiányzott a fali és a nyakszirti lebenye, különben teljesen úgy festett, mintha mindjárt felkelne, hogy elküldje a hadi tudósítását. Elég frissnek tűnt.

Próbálta kitalálni, hogy melyik tetőről vagy melyik ablak mélyéről tüzeltek. Alkonyodott. Végtelenül messze, az út túloldalán volt egy üzlethelyiség, amelynek a passzázsából is volt bejárata. Odabenn is volt egy túrhetően felszerelt gyógyszertár, noha a kerületi patika volt az eredeti célja, pár száz lépéssel az autós bombán túl.

A bal sarka és a tetőzet mögül látta felkelni a holdat. Délután még a soktól, jó ideje már a hidegtől remegett. Ebből hipotermia lesz, és akkor már inkább a golyó. Ekkor az útkecskeveződés délkele-

ti sarkán álló épület negyedik emeletén, szélről a második ablakban mintha rágyújtott volna valaki. Fogta a táskáját, kibújt a roncs alól, rohant a betört vitrinig és beugrott rajta. Eddig jó.

Remélte, hogy odabenn nem botlik holttestbe, mert különben az orráig sem látott. Egy hónapja még ajándékolt volt, mindenféle kacattal és giccsel. Bokaig járt az egykori üvegpalcok szilánkjai között, és próbált nem zajt csapni. A távolban kutyák kezdtek ugatni – talán elnyomják az ő neszeit.

A passzázsban viszonylag rend volt. Ki tudja hogyan, de a sűrűjét megúsza a benti üzletsor, talán mert épp renoválták a belteret. Az ólomüveg helyén bevilágított a hold és mindenütt a félbe hagyott munka látszódott. Vödörök, vízmértékek és fűrőgépek, kecskékre fektetett ajtók, létrák, bontatlan karton burkolólapok.

Az élelmiszerboltot nem bírta kihagyni. Felmarkolt néhány csokoládét, egy kis flakon vizet, és ment tovább, amerre a gyógyszertárat sejtette. Evett, jól érezte magát, de a kését azért kéznél tartotta.

Gyanakvóan figyelte a fekvő, félmeztelen alakot nagyjából a gyógyszertár előtt, aztán vont egyet a vállán és közel ment. A livor mortisból bő tizenkét órát saccolt, aztán nagyot harapott a csokoládéból. Egy pillanatra behunyta a szemét, és élvezte, hogy ehett. A patika nem volt érintetlen, de aki ott járt, nem tudta, hogy mit kell elvinnie. Kicibzárta a táskáját, és mintha csak egy önkiszolgálóban, pakolni kezdett. Egy doboznál megállt, hosszasan, sóváran nézte, majd bevett belőle egy tablettát, a többi pedig a zsebébe csúszta. És tömte tovább a táskát. Végül egész szépen bevásárolt.

Valahol messze kutyákat hallott, egész falkányit, aztán egy lövés dördült, és csend lett. A délnyugati kijárat talán nincs berácsozva.

Be volt rácsozva. Kémlelte a tájat, fülével legalábbis, mert embrenyi magas omiadék hevert a rácstól pár lépésnyire – az összes cserép és talán még egy fél emelet. Más kiút nem jutott eszébe, így hát egy fenti, meglazult rácst vett kezelésbe. A rácsozat nyirkos volt az ereszkedő páráról, úgyhogy szét is nézett meg nem is, kidobta a táskát, és magát is áterőltette a minduntalan visszaszűkülő akaró résen. Megcsúszott. Elég rondán odaverte magát, érezte az egyik bordáját. Neszeket hallott a környékről. Felkúszott a törmelékre. Szétnézett és az előmerészkedő árnyékok között felismerte a nyikháj korszakot és talán a falkavezér acsargását is. Nézte a kihajlított vasat, felbecsülte az időket. Nyolcon túl már nem számolta a kutyákat. Markolta a kést.

BODA EDIT

A sötétség

Bandi 1923. szeptember 28-án az iskola udvarán, szünetben így szólt társaihoz:

– Tudjátok, fiúk, az úgy van, hogy minden egyes falunak külön világítóteste van, mindegyiknek saját napja!

– Bolond vagy te, Bandi! – kiabálták páran. – Hát nem tudod, hogy van ez? A tanítónk is megmondta, hogy egyetlen Nap van, és az világít mindenfelé.

Bandi elkomorodott, és – rá nem jellemző módon – mintha elgondolkodott volna a dolgon.

Aznap is lebukott a nap, minden faluban lement. Igaz, nem lehetett ugyan tudni, hogy egyszerre vagy külön-külön, hiszen senki sem ellenőrizhette.

Az tény viszont, hogy a szomszédos faluban ezen az éjszakán a harangozó a falu határában lévő halastóba fojtotta két gyermekét, és végül magát is. Akkor megbokrosodott a sötétség, belekapaszkodott minden fűszálba, és nem tett többé egy tapodtat sem.

A sötétség pontosan tiszteletben tartotta a helység határát, azon belül lakott, és minden éjjel ide szippantotta magába a napot, azt az egyetlen, bár ki tudja, lehet, a sokat.

Az Ametiszt Bagoly Társaság Kiáltvány

Ki bocsát meg valakit is?

Az vagy, kinek lelke beomlott tetejű ház, ahol még érződik a valamikori főtt ételek illata. Laktak, bizony éltek benne.

Bátran! Azok mind jelentkezhetnek, akiket anyjuk nem ismert fel, akiknek még a könnyük is édes, mert így akartak hízelegni a világnak, hogy szeresse őket. Sós könnyűek ne ábrándozzanak, az ametiszt baglyot soha nem pillanthatják meg, sem éjjel, sem nappal.

Feküdj le a földre, szádat tömd tele fehér, fekete, sárga földdel – amilyen van kéznél –, ám legjobb a sárga! És akkor huhogjál. Jönni fog az ametiszt bagoly, és felemel tégedet.

Rezeda és Doncsella

A Bangarica folyó partján lakó öreg Gizella kertjében a sok virág között díszelgett egy rezedabokor. Szerény színei kiemelték a többi virág pompáját, illata pedig tagadhatatlanul csodálatos volt. Naponta eljött hozzá egy kék szitakötő, rátelepedett a levelére vagy éppen csak körözött fölötte. Gizella, ha kint ült a tornácon, gyönyörködött a kertben és a vizsztatérő szitakötőben. Ám a közelben lakó dolmányos varjú nem nézte őket jó szemmel.

Egy napon csőrében óriás diót cipelt, és pontosan akkor ejtette ki, amikor a szitakötő megpihent a rezedán. Leütötte a szitakötő fél szárnyát, ugyanakkor magával sodorta a rezeda egyik virágát is.

– Mától a nevetek: Rezeda és Doncsella – krákolta, azzal továbbrepült.

A Bangarica folyó vízszintje másnapra kicsit megemelkedett, de ettől eltekintve semmi különös nem történt, hacsak az nem, hogy a Gizellaéval szomszédos telken két meztelen ember bujkált. Egy nő és egy férfi. Gizella kerti sufnijából lopnak rongyokat maguknak, abba burkolóztak.

Besétáltak a faluba, ahol megélhetés után néztek. Az egyik ember a közeli aranybányát ajánlotta figyelmükbe, és – bár sok jóval nem kecsegtette őket ez a választás – odamentek. A bányának éppen nem volt egyetlen munkása sem, így szívesen alkalmazta őket a tulajdonos. Bért nem kaptak, csak napi fejadagot meg éjjeli szállást az egyik régi barakkból.

A patkányok tömegesen laktak a bányauregeket. Egyik nap a kámpóra akasztott ételt is elvitték zacskóstól, mindenestől. Ettől a naptól kezdve a nő és a férfi csak vizet vitt le magával, hiszen az nem izgatta a patkányokat, a fejadagjukat pedig fent hagyták a barakkból, csak este fogyasztották el.

Ahogy nap napot, éj éjt követett, Rezeda és Doncsella egyre koszosabb, soványabb és kimerültebb lett.

– Ó, szent szitakötőség! – sóhajtott egyszer csak Doncsella.

– Ó, áldott rezedaság! – suttogta válaszul Rezeda.

Leültek, majd elaludtak. Arra ébredtek, hogy a fejükön patkányok táncolnak, vinnyognak. Tudvalévő, hogy a tömegesen menekülő patkányok a bányajáratok omlását jelzik. Rezeda meg Doncsella felállt, figyelt, és nem mozdult. Hamarosan zubogó víz forrongott velük szemben, mely egy pillanatra megtorpant előttük, majd hirtelen döntéssel, erős karral körbeölelte őket. Nem tudni, mi történt Rezedával és Doncsellával, de az öreg Gizella házában környékét később ellepte a rezeda, és kék szitakötők hada jelent meg. A Bangarica folyó azonban eltűnt, kiszáradt a medre, mintha soha nem is lett volna benne élet. A faluban ugyanakkor a dolmányos varjak tömeges pusztulásáról puszogtak.

Még a poklon is túl

Dózsa Bálint, illetve Doja Balind, miként nevét a katonai igazolványába beírták, kényszerzubbonyban feküdt egy bűdös kórházi matracon. Egyenesen a harctérről hozták ide.

A háborúzást tűrte, ameddig tűrhette. Aztán már nem bírta elviselni, egyáltalán nem. Semmit sem. Hol ordította, hol meg éppen hogy csak szuszogott, amikor elméjére jótékony homály borult. Bajtársai nyelvét jól ismerte, sőt, a nagy

baj az volt, hogy az ellenség nyelvét is, hiszen az éppen anyanyelve volt.

Amikor magához tért, azt hitte, meghalt, és ez a pokol, ez az ad hoc zárt osztálynak kinevezett hely. Az igazi hősök nem ide kerülnek. Nem ájuldoznak jobbra-balra, ordítani is csak virtusból szoktak, ahogy valamikor a huj-huj-hajrát, nem elemi rémületből és a világvége rettetését átérezve.

Amikor magához tért, azt hitte, ez a pokol, és vágyakozva gondolt a szülőfaluja határában virító szép tanyára, feleségére, gyermekeire, az árvalányhajás, lassan lélegző domboldalakra meg a vadrózsákra. Eszébe jutott a húsvéti bárány is, amint vágáskor kimeredt szemekkel várja a halált.

Nem, több húsvéti bárány nem kell, lesz, ahogy lesz, de több állatot nem ölünk – gondolta.

Körülnézett, látta, vannak még rajta kívül a teremben, és észrevette, hogy a koszos ablak előtt virágzó vadkörtefa áll, egyből meg tudta nevezni, jól ismer-te a fák.

Hát ez mégsem a pokol, csak a tornáca. Itt van ez a vadkörtefa is – állapította meg, miközben szép, magas homlokán megrebbent egy árnyék.

Kezelték, egyre kevesebbet üvöltözött. Újra harc képesnek nyilvánították.

Kiszállították. Beállt a sorba. Menetelt a többiekkel, ám történyt nem lőtt ki. Zengett az ég vagy a lelke zengett? Ő maga sem tudta. Úgy érezte, ezer és ezer csillag szakad ki belőle, rátelepszik a füvek, a bakancsokra, az arcokra, érezte, árvalányhajá válik, vadrózsává, húsvéti báránnyá. Tudta, most már túl van a poklon is.

Aznap éjjel eljött a vadkörtefa, virágival beszórta a vérfoltokat, eljött az árvalányhaj, csomóba söpörte a szétszórta húscsapatokat, majd elrejtette a föld alá, eljöttek a vadrózsabokrok, tüskéikre tűzték a megmaradt zsigereket. A szívet nem találták. Megeshet, abból lettek a csillagok. Ám ottmaradtak az ágyúgolyók a földbe fúródva. Talán mégis inkább az egyik golyó alatt maradt az az elveszett szív. Ki a megmondhatója?

A Pu folyó szitakötői

A Pu folyó felső folyásánál, a határ mentén, az egyik hegyi faluban élt egy Lin nevű lány, akinek egy bizonyos Wei udvarolgatott. Már ameddig. Mert egy napon Weinek nyoma veszett.

Ekkoriban történt, hogy a folyó mentén járőröző katonák a mederben egy pár cipőt találtak, amit a víz ereje nem tudott magával sodorni. A pár cipő szépen ott maradt, elmozdíthatatlanul, az áttetsző víz vidáman csobogott fölötte.

A katonák méretet vettek a lábbeliről, és meg akarták találni a gazdáját. Sok települést bejártak, sok lány lábát megvizsgálták, számba vették, végül Lin mellett döntöttek, aki Wei eltűnése óta magányosan édegelt. Úgy vélték, ő lehet a cipő tu-

lajdonosa, Lin pedig sem igent, sem nemet nem mondott. A hideg vízü patakhöz vitték, azt akarták, ott legyen, ahol a cipője. Ez a világ rendje – gondolták.

Az elgémberedett, fiatal lábakhoz napok alatt hozzánőttek a cipők.

Lin tizenhét éves volt, amikor a patakba állították. Húszéves korára egészen megszokta a vízben állást, olyan volt már, akár egy túlméretezett vízínővény. Akkoriban, alig fél méterre a mozdulatlan, csak szélre meghajló Lintől, újabb cipőre letek. Ennek gazdáját sehogy sem sikerült előkeríteni, ami a hatóságokat irtózatossan bosszantotta. Egy gazdátlan cipő a határ menti folyóban! Így hát megpróbálták szétverni a lábbelit, ám nem sikerült, megkísérelték elföldni hordalékkal: hiába.

Egy napon azonban megérkezett Wei. Ősz volt és görnyedt. Belelépett a gazdátlan cipőbe, vézna lábai alig bírtak ellenállni a víz áramlatának, ám belefogózott Linbe, akinek már csak csillogó szeme volt emberi, a többi része fa, moszat, zuzmó, kavics, halszálla, madártoll. Lin csodálkozott Wei aggságán, aki fakó szemével odatapadt Lin örök tekintetéhez.

A cipők elkopnak, a testek szétmorzsolódnak és megrohadnak. Ám Lin és Wei szeme ott villog a levegőben. Vagy talán csak lepkék, vízből kiugró halak, esetleg a Pu folyó fölött cikázó szitakötők játszadoznak az arra tévedők képzeletével?

Mióta nincsenek csillagok

A lólábnak két halálos ellensége volt: Gráci Neszterke és Fekete Anonita. Nem laktak messze egymástól, tudtak egymásról, szövetségesek voltak. Kitűzött és a lóláb ellen folyó küzdelem szlogenjeit hirdető pólokat is készítettek, lehetett rendelni tőlük.

Ha az utcán mentek, néha fel-felkiáltottak, figyelmeztetve így is a gyanútlan embereket: „Roppantsd szét a lólábat!” vagy: „Ne törd meg a kis lólábat magad körül, mert idővel csak nagyobb lesz!” és: „Használd a lólábdarálót!” stb.

Ha lólábra akadtak, a csontot pozdorjává zúzták, jobb kedvükben csak megfőzték a némi mócsingot is tartalmazó példányt, az inakat a kóbor ebeknek vetették oda. Megegett már az is, hogy dühös elkeseredettségükben ők maguk is felfaltak pár csontszilánkot, így olvasztva magukba az ellenséget.

Egyik napon, amint Gráci Neszterke a Fenyőrigó kocsmá mellett húzott el, megpillantotta a legnagyobb és legérdekesebb lólábat, amit valaha is látott! Rózsaszín volt a csont, az inak pedig szírványvörös.

– Hihetetlen, de még szépnek is nevezhető – mormolta maga elé Neszterke, miközben valósággal ledermedt, ám szerencsére a kezét tudta mozgatni, így azonnal üzenetet küldött mobiljáról Anonitának: „LL” – pötyögte.

Anonita rögtön rohant a helyszínre, a környéket lezáratták, a kocsmát kiürít-

tették. A lólábat pedig elszállították a Lólábelhárító Szövetség székhelyére, ami tulajdonképpen Neszterke kertés házának konyháját jelentette. Nekiláttak a munkának: mozsár, kalapács, fűrész, daráló, óriás üst, minden fontos eszköz előkerült. Tépték az inakat, csépezték a csontot. Eltűntetni, minél hamarabb megszabadulni tőle, ne legyen más, csak emberi láb a világon! Ezzel a darabbal nem boldogultak, nem engedelmeskedtek a csont, mintha acélból lett volna, pedig egy hétig dolgoztak rajta éjt nappallá téve – mindhiába.

– Nincs más választásunk, el kell ásunk – állapította meg Neszterke.

– Igen, csak ezen az egyetlen módon szabadulhatunk meg tőle – helyeselt Anonita.

Kimentek a kertbe, elhantolták, majd boldogan felszusszantak, és ott helyben elaludtak, húzták a lóbórt hét nap és hét éjszaka.

Amikor kinyitották a szemüket, süttött a hold, a fejük fölött óriási fa terebélyesedett, ágain szírványvörös lólábak csüngtek, minden egyes darab ezüstfonallal kötődött egy-egy csillaghoz. Rettenetes látvány volt ez a Lólábelhárító Szövetség veterán munkásainak, sőt, mi több, alapítóinak. Szívszorító látvány.

Egyszerre mozdultak, fel akartak ugrani és letépni az összes ocsmány, nyilvánvalóan alattomos lólábat. Felpattanva vették észre, hogy alsó végtagjaik helyén fekete lólábak vannak, és amint egymásra néztek, nyírítottak, rémületükben eltakarták szemüket, orrcimpájuk reszketett, amikor pedig később zokogva a holdra néztek, két óriás löfej sejtett fel előttük, akár egy homályos réztükörben. Akkor nekiestek a fának, tépték maradék emberi kezükkel a szírvány-lábakat, cibálták, és ahogy leszakították a fáról, hogy a földhöz teremtsék őket, a csillagok is velük zuhantak, egy halomba kerültek, és ott vakogtak, lüktettek a földön, mint forró olajban a tojás. Azóta nincsenek csillagok az égen, csak a hold, az is csak akkor, ha azon a fán, abban a kertben éppen lóláb terem.

Boromir

Gletz Boromir a katonaságnál szolgált. Kitűnő katonatiszt volt, imádta a tűzharcot, csak hát régen vége lett már az utolsó háborúnak, nagyon régen. És mikor lesz újra? Csak az Isten a megmondhatója, vagy talán még ő sem, hiszen ő zárta be a háborút egy élő nyúlba, majd szélnek eresztette. Ki tudja, mikor fog az az állat kihasadni?

Boromir békeidőket élt, tehát sok időt töltött a családjával. Egy napon azonban ezt közölte feleségével:

– Meghalt a feleségem. Itt maradtak a szép gyermekeim.

Olyan elveszetten mondta ezt, hogy a parancsnoka egyáltalán nem tudta, mit is mondhatna neki vigasztalva. Végül ennyit tudott kiböki:

– Az idő, majd az...

Boromir nevelgette a gyermekeit, és egyre többször állt meg tünődve a falóra előtt, löfeggyverrel a kezében.

– Igen, a forradalom, talán az majd segít – mondta félhangosan.

Egy júliusi napon aztán kísértelt a kisváros főterére, elkiáltotta magát:

– Emberek! Forradalom!

Néhány galamb elrebbent, pár másodpercen belül azonban máris visszatért.

Löttek Boromirt, ám ő csak állt, és azon gondolkodott, hova is vonulhatna fedezékbe. De nem akadt fedezék. Tudta, most le kellene hasálnia, a földre kellene vetnie magát vagy a pad alá kellene bevágódnia, ha nem akarja, hogy egy süvítő valami átfúrja a koponyáját.

– Nem, ma túl tiszta a ruhám ahhoz, hogy a földre feküdjem.

Akkor azonban már vérzett a bal felkarja, ugyanakkor vérzett a lába is. Elővette pisztolyát, és valakire visszalőtt, majd elterült a földön. A nap az egész testet körbefonta meleg sugarával, mint egy égi pólyapárnával.

Shizuku és Szoszuke

Shizuku és Szoszuke véletlenül összefutott az utcán. Régen látták egymást utoljára, nagyon régen. Szoszuke megállt, Shizuku is megtorpant. Szoszuke egy összegyűrt, sárga villamosjegyet nyújtott régi ismerőse felé, aki azonban dúcásan elfordult, és szemrehányóan ezt mormolta:

– Na, ne kezd nekem újra! Sok ilyet kaptam én már tőled!

És abban a pillanatban rohanni kezdett, olyan suhanva távozott, mintha biciklin gurulna. Ezt viszont még hátravetette Szoszukénak:

– Kapj el, ha tudsz!

Erre Szoszuke is futásnak eredt, mindeképpen el akarta kapni Shizukut, és – valljuk be – szerette volna kiadósan elfenekelni a szájakodásért. Ám minden másképpen történt.

Füvel benőtt, romos, ám mégis mutatós templomhoz érkeztek. Először Shizuku állt meg, aztán Szoszuke is. Az épületmaradvány közepén kettős törzsű, fiatal, virágba borult almafa virított. Odakúsztak alá, összefogózkodtak, mintha most végső összetűzésre készülödnének. Ahogy így egymást tartották, és szemükben az ég kékje meg a szirmok rózsaszíne tükröződött, virággá váltak maguk is, almavirággá. Felemelkedtek, beszálltak az ágak közé, a többi virág mellé, élvezték a harmatot és a napsütést, majd egyszer csak lehullottak – pörögve, táncolva, váratlanul.

Mintha fehér lepel borította volna a testüket, mintha narancssárga és piros gyertyákat tartva üldögéltek volna valami félhomályos helyen, mintha egymás kezét fogták volna – és fogvacogva gondoltak volna a szintiszta igazságra, hogy ők valójában idegenek egymás számára, ám a villamosjegyük közös.

NOVÁK ÉVA

Hétköznapi

Hajnalban a ház feketerigója
trillázik extázisban,
évek óta ide tér vissza,
fészket rak a padlás szögletében,
fülsértő cserregéséből sejthető, hova,
akkor kezd rá, ha kinyílik azon a részen egy
belső udvari ablak, vagy
a lépcsőházban sokan mozognak sokat.
Kikölti a tojásokat,
megtanítja repülni az utódokat,
és nyár végén elrepül a rigócsalád.
Nem tudom, hol telelnek a rigók.

*

A boltban húszéves eladólánynak
szidja az öregasszonyokat egy
hatvan év körüli nő, és eszébe
sem jut a helyzet ironiája.
Szófoszlányok csapódnak puhán
a fülemhez, mintha valaki
orvul kipukkasztott lufikkal dobálna.
Képeslapokat válogatnék a postán,
képzeletben többesre a kínálat,
giccses lapokat tárnak elé, eltűnik
a kedv belőlem, meglepni valakit
csak azzal, hogy gondoltam rá,
és még élek. Nincs meglepetés.

*

Otthon levél, mástól, mint
akitől várnám, de a csalódás mára
tűhegyi fájdalom csupán,
hiányozna, ha nem érezném még ezt sem.
Amikor az ajtót kinyitva a lakásba belépek,
úgy tűnik, álmodom, a valóságban
egész nap, fakír a próbatételen,
az ágyamon fekszem.

*

A házbéli zajok, morgás, szörcsögés,
bugyborékolás, ütemes kopogások
és a külvilági hangok, együtt,
sem negatív, sem pozitív ingert nem jelentenek.
Zongoraszó kigyózik be a szomszéd lakásból.
A felgyújtott kukától rohan el
hurrázva az utcán két gyerek.

*

Az este felkészülés egy kemény etapra,
hajnal előtt elalszom-e?
Gardróbsekre nyemem kitarom,
vállfán lebegő álmok közül
választhatom ki, ma éjjel féljek-e?

*

A szőnyeg alatt tekereg a most
gyűjtőkanóca, a volt és a lesz
megsemmisülhet, ha akarom.
De hétköznapi van, nem fér bele
semmi szokatlan, majd máskor.
Ünnepnapon.

Fülünknek mily zene

Valószínűtlen – ismételt, valószínűtlen
mai tudásunk alapján megtörténnie.
Fülünknek mily zene, fülünknek mily zene.
Megtörténik persze, aminek meg kell történnie,

mert mai tudásunk a mához nem elég,
a holnap tudásához képest töredék.
Hiába vágyunk hát az egészre, hiába halunk meg néha érte,
hiába reméljük, hogy az altatásnak legalább akkor vége szakad.
Mindig megtörténik, aminek meg kell történnie.
Fülünknek mily zene, fülünknek mily zene.

Ötlet

A rossz hírek úgy masíroznak be,
mint eső elől a hangyasereg,
perfekt alakzatban foglalnak el otthonokat.
Bevonulásuk szinte kivédhetetlen.
Végül elhagyni kényszerítenek hazát és házat,
és nem találnak senkire ott bent.

Óraátállítás

Bizonytalankodom, mikor nyerek,
mikor veszítek egy-egy órát.
Hallom, mások sem biztosak.
Méltatlanul eltűzött figyelem
kiszámíthatatlan óráink valamelyikére,
mintha éppen ezek az elvesztett vagy
megnyert órák lennének fontosak.
Hivatkozhatunk-e rá, hogy világot
megváltani vagy fityegő gombot felvarrni
ezért, csakis ezért nem maradt időnk,
rátalálhatunk-e kézenfekvőbb ürügyre, bár
némiképp megzavarodva? Várunk tétlenül,
talán egy órán is át, meredve furcsa számlapokra.

Hitetlenség

Ha valaha bárki, tenyérjós jövőkutató,
médiüm, sarlatán, megjövendőli,
hogy semmit nem kell tennem, mégis,
ami eddig előttem, az mögöttem terem hirtelen,
és addig tart az életem, ameddig
az égen egyre alacsonyabban köröző ragadozó madár
magnövekedett árnyéka elől védett helyre
iszkoló apró állat esélye a megmenekülésre,
akkor gunyoros hitetlenségem
ígéretes pályákat törhetett volna félbe.

Ha

Ha az ember megérkezne bármelyik hazába,
felidézhetné-e utcák, terek, hidak nevét
vagy kóborolna, mint akinek folytatódik az álma,
ismerős névre, hiába keresné, nem találta.
Ha az ember megérkezne bármelyik hazába,
az ajtót kitarón meglátná-e, mennyire
egyforma mindkettőjük magánya,
attól hőkölne hátra, vagy attól, ha az ajtón
zárva tábla lógna, vagy idegen név állna?
Ha az ember megérkezne bármelyik hazába,
firtatná-e, miért éppen ide, és nem másik hazába,
ő választott valamikor, halálra válva, vagy
könnyelműen őt választotta hazája?
Ha az ember megérkezne bármelyik hazába,
akkor ismerné fel tévedését, ha otthonos
flórára, faunára, megcsúfolt bálványokra nem találta,
vag, ha rajtakapná magát a vágyakozáson,
képeslap lapozgatásakor meredve messzi óceánra?

SZŐCS ISTVÁN

A fáraó írnokainak rémuralma

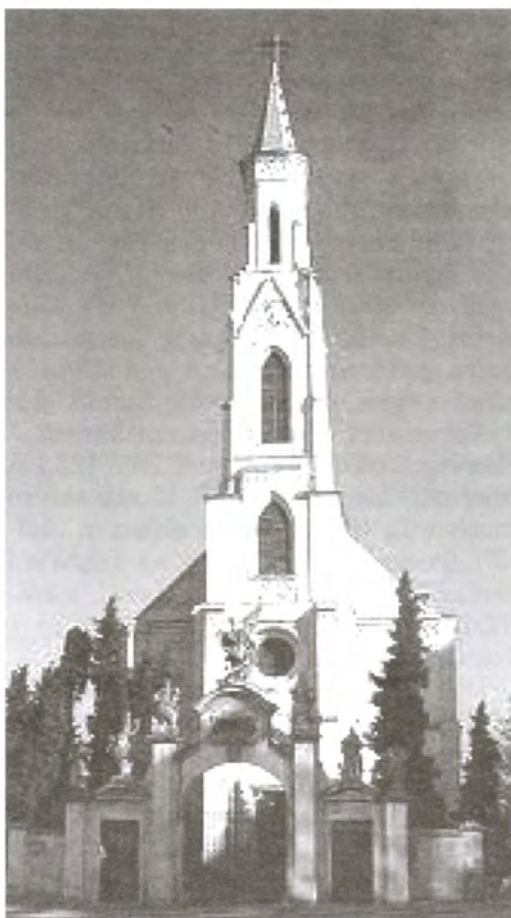
Ha mottót írtam volna e jegyzetbe, az Kosztolányi lenne: „Mert nem lehet azt soha kőbe róni, hogy mit szenvedtünk, kik építjük ma nyúlánk, egekbevágyó, óriási gülánk, bár meg sem látják a kor fáraói.” Ám nem használok többet mottót, mert a műszaki szerkesztő szakított azzal a hagyománnyal, hogy a mottót más típusú betűből köll szedni s másként tördelni, lehetőleg az aranymetszéshez tartva magunkat, a szerkesztő pedig „pontosítani” akar, hol, mikor, hogyan, címe stb., pedig az úgy érdekes, ahogyan üdén, kissé csapzottan felbukkan az emlékezet mély tavából, mint ahogy a fenti idézet sem tökéletesen pontos.

Először el is akartam hagyni, eszembe jutott, hogy pár évvel ezelőtt, egy össze-jövetelen, amikor azt kérdeztem tőlük, hogy mi az egyiptomi uralkodó címe, neve, rangja? – a jelen lévő egyetemi hallgatók többségének arcára felháborodott csípős gúny ült ki, a sértett cseléd arckifejezése, hogy még mit nem!? Túlterhelés, hah!

Sőt, az egész idézettel van egy kis probléma, tudniillik, nem a fáraók azok, akik érzéketlenek költő és művész szíve-lelke iránt; kik azok, akik szívét-lelkét ércnél maradandóbb alakzatokban továbbítják az utókornak. A fáraóknak ugyanis vannak írnokaik, akik képesek helyettük is ítélni, ha idejében le nem intik őket. Az írnok ma több változatban is burjánzik, az egyik a bürokrata, a másik az írkász. Az utóbbi a veszélyesebb, mert az udvari hastáncosnő szerepét is vállalja és – csatára gerjeszti az ideológust!

Néhány éve olvastam egy írkásznál, aki képes úgy riszálni magát, hogy a köz- és aljanépnek s a hatalmasoknak is tetszedjék, hogy a budapesti országház – a Parlament – épülete egy cukrárszipari giccses rémálmom! Ennek a bölcsködő nagyotmondásnak elemzésére vagy cáfolására nem is vállalkozom, tegye ezt az, aki ilyen írókat olvasói partikra meghív. Csak arra nézvést hozom fel példának, hogy soha se tudhatjuk biztosan, hogy valami nagyot ki mondott ki elsőnek. (Nemrégiben hoztam fel rá példaként a magyar „előtörténet”-ből.) Ugyanis már évtizedekkel ezelőtt is olvastam egy valóban nagy nevű építészeti műkritikus könyvében azt a kacérul felvillantott ötletet, hogy a pesti Országháza épületét le is lehetne bontani, mivel annyira kisajátítja magának az egész Duna-partot, és túlságosan elvonja a figyelmet minden másról. Ez a merész gondolat: lebontani azt az „emblemikus” épületet, amelynek Steindl Imre alkotta terve az 1883-i nemzetközi pályázaton mint a magyar alkotmány és nemzeti öntudat legmegfelelőbb építészeti kifejezése nyert első díjat (Mojzer Miklós), nemcsak azért érdemel figyel-

met, mert jelzi, hogy a magyar alkotmány ellen felizzó ellenérzés milyen régi, avar alatt terjedő, majd fel-fellobbanó erdőtűz, hanem – ember is kell hozzá! Granasztói Pál személyisége zavaraihoz már az is hozzájárulhatott, hogy amikor szepeesi szász nevét Rihemer-ről Granasztóira magyarosította, Granasztó község maga is magyarosított Határhelyre. Azonban a Poprádremete és Lublókolompár közti kicsiny falu pár év múlva már Hraničné! És persze, él még az a haladó szemlélet, hogy mindaz, amit a roppant arányú milénáris építkezési hullám megtermelt: elutasítandó, rossz és értéktelen! Hogy mennyire szívósak a zurnalisztikai köz-helyek, arra jellemző, hogy annak idején az Andrássy út (akkor Sugárút) és a kis földalatti építése ellen azt lobogtatták, hogy „sehonnan sehova se vezet”. Nos, amikor a múlt század kilencvenes éveinek elején elkezdődik a Lágymányosi-híd építése, megint felvicserorog egyes lapokban ez a *sehonnan sehova*...

A kolozsvári Szentpéteri templom

Ám nagy meglepetésemre rá kellett jönnöm, hogy a historizmus építészeti irányzatai ellen az áskálódás nem magyarországi specifikum! Egy 1929-ben megjelent erősen németellenes kiadványban – méghozzá mind a weimari ingovány, mind az akkor fortyogni kezdő náciizmus ellenében – bukkantam a következőkre: „... a német birodalmi gyűlésen a berlini kommunista képviselők a brandenburgi kapu szétrombolását in-

dítványozták; egy bázeli újság az összes csúcsívek eltávolítását szorgalmazza; egy másik pedig „kificamodottnak, tuskésnek és nyomasztónak” találja a gótikát, s minden építészeti stílust tiszteletre méltó hullának („ehrwürdiges Aas”) mond...”

Ez azért hat újdonságnak számomra, majd száz év után, mivel mifelénk a historizáló irányzatok közül főleg a *neobarokk* épületeket volt szokás szidni! – népies és modernista irányból egyaránt! Igaz, hogy a neobarokkosok követték el a legtöbb műépítészeti pancsolást, ámde volt e mögött egy magasabb szándék is; az épületről látni kell majd, hogy *otthon volt-e, vagy állat óla?* Nem tudom, angol építőművészeti szakírók közül akadt-e olyan, akiben felmerült volna a londoni Parlament épületének a lebontása? Ami az európai neogótikának talán első nagyszabású alkotása, s egyesek szerint a budapesti Parlamentnek is építészettörténeti előzménye? Azonban hamar rá kell jönnünk: ha írásban, szóban nem is, de valójában nálunk is megduzzogják a neogótikát; itt, Erdélyben is. Kolozsvár főterén áll a Szent Mihály-templom (a történetében harmadik) tornya. Elegyítetlen, csodálatosan tiszta neogótika. *Egyidőben épült a londoni parlamenttel*, „briliáns kis darab”, mondhatná bármely műépítész-nőnk, csak hogy éppen nyolcvan méter magas. Ki tervezte? Ha bemegy az ember az északi oldalon a templomkertbe, megáll a torony nyugati oldalának a lábánál, és nyakát hátra feszíti, sok emelet magasságában lát egy nevekkel telt táblát, a sok egyházi személyiség közt egy-két kisiparos csengésű név, köztük: *Alföldi Antal*. Az Akadémiai Kiadó (Budapest 1965) *Művészeti Lexikona* ennyit ír róla: „(19. század eleje): építőmester, 1803-ban megbízták a kolozsvári színház tervei elkészítésével, majd a Schütz Antal által átdolgozott tervek alapján az építésével is.” Ennyi. Annak idején, rövid idejű esztétika szakos koromban a professzor, Entz Géza, óra után, már kinn a folyosón azt mondta: „utána kellene már nézni ennek az Alföldi Antalnak, talán a Szentpéteri templom is az ő keze nyomát viseli.” Nem tudom, ki nézett utána azóta is?

A torony áll, diadalmasan, mint egy elhanyagolt világkorszak utolsó pompeji katonája... Alföldi Antalról sem díjat, sem szavaló- vagy falazó vagy aszfaltra firkáló versenyt nem neveztek el. Pár éve egy kisebb társaságban egy éppen akkor frissiben művészettörténész szakot végzett, ászka-küllemű fiatalember, ahányszor szóba jött e torony, mindig szajkó módjára megjegyezte: *Nekem különben nem tetszik*... Ám hogy is lehetne kultusza az első kolozsvári (jó akusztikájú) magyar kőszínház építőinek most, amikor az utolsó (rossz akusztikájú) kolozsvári magyar színház az új Avignoni Rabság korszakát éli?

Néhol szinte a lélegzetvételt

Akár szembenézünk a Muszka Sándor neve által mozgósított előítéletekkel, akár elegánsan eltekintünk tőlük, ha kiválasztjuk a kötet tetzőleges három versét, nagy az esélye annak, hogy szempontjaink a továbbiakban kizárólag a műre fognak korlátozódni. És minimálisan kíváncsiak leszünk. (A szerző az Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy provokatív szókinszű vonulatának képviselőjeként ismert prózaíróként és költőként, és a stand-up comedy műfájában, sajátos székely humorával is kitűnt.) De a kapaszkodókat, felosztási lehetőségeket kereső elemzőnek is, véletlenül – a műből adódóan – szerencséje van.

Muszka Sándor kötete látszólag ugyan tagolatlan – be kell érünk a sorrendiségből ki- vagy ki nem következtethető logikával. Olvasása során azonban kiderül: a 91 oldalnyi, ezúttal csak verseket tartalmazó könyv¹ (mint a középtájon gyakran olvasott, s emiatt folyton ott kinyíló kiadványok), majdnem élesen két részre különül. Pedig tulajdonképpen – ismét csak a külszín alapján – úgy tűnik: alapvetően sem a tematika, sem a versforma, ritmus nem módosult.

Mivel a különbség felismerése mégis csak retrospektív, az olvasás folyamatából következő, érdemes először a könyv első felét szemügyre venni. A (szellemi) csavargó életmód versei ezek, a vidéket minden illúziója nélkül láttató, szerepeket próbálgató költészet. Az álcák a beszélő kivetített létformái, melyeknek lényegéből láttat egy-egy felszíni réteget – de egyúttal cinikusan le is számol a maszkok hordozta illúziókkal. Hetyke, határozott megszólalások, néha egészen fölényeskedő modorban, melyeket aztán az öngúny tompít le, és fordít visszájukra.

Merész, provokatív már a kezdővers is, mely a költői-pályatársi (?) gratuláció petőfis hagyományához úgy kapcsolódik, hogy megsemmisíti az alaphelyzet lelkesedését. A szöveg tulajdonképpen az összes baráti laudáló költemény ellenverse lehetne; a kötet szempontjából pedig kimondottan hangsúlyos: a téma nélküli, szakszerűen gyártott versek szerzőjéhez szól, akivel emígy *szemben* pozicionálja saját lírai megszólalását: „*Olvastam költőtárs / Nagyszerű versedet / Melyben a lélek / Mint ősz menyét / Búzamezőkre szokott járkálni*” (5.).

Az előző kötetek szövegeihez hasonlóan, ebben a részben is lépten-nyomon belebotlunk a székeleyedés emlékszerző-önironikus megnyilvánulásaiába.

Muszka az önmeghatározásnak újabb és újabb, bizarrnál bizarrabb formáival áll elő: sosem véglegesíti a képet. Mihelyt komolyra fordítaná a szót, hirtelen beenged egy külső perspektívát (például *az asszonyét*), vagy éppen egy szándékoltan közönséges poénal le- és kizárja a vallomás lehetőségét: „*Vagyok mélyen tisztelt magam / Őrzöm hagyományom / A tiszta szesz nem vegyítem / Hogy ne kelljen hányom.*” (12.) Van azonban olyan eset is, hogy a trivialitás célszerűtlenül teng túl, amiért még a szarkasztikusan ellenpontozó cím sem tud kárpótolni (*Éreztem többnek* (13.), *Ó Evelin* (45.)).

De villonni („előretolt helyőrséges?”) szabadszájúsággal és könnyelműséggel ír minősítő-bíráló verseket is: a régi társak, az ifjú főszerkesztő, Evelin, az asszony, a benzinkutas, a szabó, az ügynök, de nemzedéke és saját maga sem mentesül a cinikus jellemzésektől. Önmaga karikírozása során a költőszerep mint sérülékeny, problematikus, sajnálatra vagy lenézésre méltó kényszerűség jelenik meg (*Egy temető-kertre* (18.)). A kultúra esélyét általában, az írás értelmét szintén feszegetik ezek a versek, gyakran fájdalmas aggodalommal. A címadó darab keserű cinizmusa jól példázza ezt: „*S ki-nek javára lenne az írás / Drágulna attól mondjuk a sajt*” (19.). Vagy a *Jó dalra szükség* című négysoros: „*Jó dalra szükség nagy van e honban / Mint nekem tanácsra ha hajnal felé / Kocsmából végre megtérni készen / Hugyozni állok a csapszék elé.*” (25.) A provincialitás általában is visszatérő motívuma társul aztán ehhez a (költői) frusztrációhoz, hogy az irodalmi életen is elverje a port: a pesti, kávéházi író mondja meg, hogy „*az a jó / hogyha nincsen olvasó*” (21.)

De miért és hol nyílik ketté a Muszka-kötet? Az én példányom – kérés sem fér hozzá – az ötvenedik oldalon. Ott található ugyanis a *Néma vidékek* című vers, mely indításában is kötetnyitó jellegűnek látszik; s talán nem is lenne kár, ha valóban új könyv elején állhatna. Mindaz, mit eddig töredékeiben észrevételeztünk, itt értelmes egésszé áll össze: az egyes versekben felvillanó ötletek, cselek vagy pusztán a ritmus varázsa ebben a szövegben együtt van, egymásért, működőképesen. Az egyes sorok lüktetésében azt érezni, hogy *kezdetben vala a mű* (nem csak mint ötlet), és erre lettek szerkesztve a szavak, mondat-
töredékek – de alárendeltjeiként a gondolatnak. „*Látod a nyárnak hullni gyümölcse / Megtértek már a tékoz-*

ló fiúk / Feledve mind miért indult el
egykor / Elhányva fegyvert új jelszót
tanul". A töredékesség hiteles, magá-
val sodró, és helyük van az összegző
mondatoknak ugyanúgy, mint a Tóth
Árpádra történő utalásnak („meddő
órákon”). Érdekes volt megállni ennél
a versnél azért is, mert a továbbiak
ban több hasonló szöveggel is megör-
vendeztet a kötet (*Napló, Tengeri dal,
Forognak árnyak, Egykor bölcsőjét,
Kelet-nyugatnak, Ballada a csavargó
grófokért, Nem hallik át, A két akasz-
tott* stb.). Ebben a részben minden,
ami korábban akadályozhatta az ol-
vasatot, éppen élvezetessé, tartalmas-
sá teszi azt. A versek jórészt előbe-
szédszerű megszólalások, néhol szinte
a lélegzetvételt is kihallani. A félig el-
mondott mondatok, a központosítás hi-
ánya/hiányossága, a közlések gyors
egymásutánisága keltik elsősorban
ezt az érzetet. A spontaneitás mégsem
töri meg a versek szerkezetét: a kiszó-
lások, látszólagos esetlegességek a ver-
sek végére érve beilleszkednek sajátos
gondolatkeretükbe, melyet – lássuk be
– magunkénak is érezhetünk, hiszen
együtt alkottuk meg a könyv szerzőjé-
vel. {A kötet második részében ugyan-
is kötelező az aktív részvétel az olvasó
részéről: az egyszerűbb vázúnak tűnő
versek is jócskán a felszín alá szánta-
nak. Jó példa erre az *Átutazóban* című
tízsoros (61.)}. Lehet, hogy Szálinger
Balázs 2005-ben írt, és az Előretolt
Helyőrség Szépirodalmi Páholy hon-
lapján is közzétett² tanácsát fogadta
meg a szerző: kritikusa szerint „mél-
tatlan hozzá a viccmesélés”, és általá-
nos, hogy elbizonytalanodik a zárlat
előtt. Már nem.

>>>>>>>>>>>>

Amit az élő nem lát

Muszka Sándor: *Műsák, trágyás szekérrel*. Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár – Ráció Kiadó, Budapest, 2010.

²Szálanger Balázs: *Kéretlen tanácsok két költőnek*, <http://www.irodalom.org/eloretolthelyorseg/interpretator/?cikk=36>

1994-ben, legalábbis emlékezetem szerint, valóságos Szilágyi Domokos-kultusz dúlt az akkori középiskolások között, de az új évszázad kezdetén mindez alábbhagyott, még a dossziék előkerülése előtt. Azóta az ügynökműlt kérdése körüli hullámok is elcsitulni látszanak, és – kinek tetszik, kinek nem, de – marad a mű.

Kép és szöveg kötetbeli szoros kapcsolatát sikerrel ülteti át színházi térbe Mihaela Panainte rendezése, Harsányi játéka.

Plugor Sándor – Szilágyi Domokos:
Öregek könyve. Teatrul Sala Mică.
Szereplő: Harsányi Attila. **Rendező:**
Mihaela Panainte.

MAJOROS CSILLA

A bevallás színháza

Gianina Cărbunariu ismét méhkasba nyúlt. Egy fiatal, merész rendezőről van szó, aki folyamatosan olyan témákat feszeget, amelyeket kevesen mernének feldolgozni. A kommunizmus idején történt szász és sváb nemzetiségűek eladásáról Münchenben a *Sold Out* című előadásában, az 1990-es marosvásárhelyi konfliktusról, a Fekete márciusról a *20/20*-ban beszél. Ez alkalommal Dorin Tudoran költő Securitate dossziéját felhasználva alkotta meg a *X miliméter Y kilométerből* (*X mm din Y km*) című előadását, amelyet november 18-án a *Temp D'Images* fesztivál keretén belül mutattak be a kolozsvári Ecsetgyár stúdiótermében.

Az előadást nézve többször eszembe jutott Peter Brook gondolata: ha egy üres téren átmegy egy ember, egy másik ezt nézi, az már színház. A dokumentarista színház egyik jellemzője a minimalizmus: kevés kellékekkel, elhanyagolható díszlettel dolgozik. Félő, hogy az egyszerűsége, lecsupaszítottsága miatt unalmassá válik az előadás, a rendezőknek meg kell találniuk azt a formát, amelyben fenn tudják tartani a figyelmet. Az alkotók a témáért nem a drámairodalomhoz fordulnak – kimennek az utcára kutatni, keresni, beszélgetni, megérteni. Az előadások az esetek többségében felmutatások, egy sokakat érintő problémára világítanak rá, párbeszédet nyitnak róla a nézőkkel és az érintettekkel. Nem befolyásolni szeretnének, csak állásfoglalásra buzdítanak, nem ítéletet mondanak, csak véleményt csikarnak ki.

A próbafolyamatot megelőzően a rendező kutatót a Securitate archívumában (CNSAS), majd a választása egy 1985-ös beszélgetésre esett Dorin Tudorannal, aki emigrálási szándékáról és elviselhetetlen anyagi helyzetéről számolt be az elvtársaknak. A szöveg érdekessége, hogy nem volt szükség dramaturgra, mert a lejegyzett beszélgetés módosítások nélkül is megállja a helyét a színpadon. Számunkra örök kérdés marad, hogy ezeknek a dossziéknak mekkora százaléka fedi a valóságot és mennyi a fikciós elem.

Beérve a stúdióterembe szabad választási lehetőséget kapunk, bárhova ülhetünk a térben, oda tesszük le a székünk, ahova akarjuk. A padló tele van írva jegyzetekkel, amelyeket a kutatás során gyűjtött össze a rendező. Négy színész segítségével elevenedik meg a beszélgetés. Sorshúzással döntenek arról, hogy ki melyik szerepet játssza: Dorin Tudoran, az író, Nicolae Croitoru, jegyző a kommunista pártnál, Dumitru Radu Popescu, az Írók Szövetségének elnöke és T.O. (technici operator), aki a videokamerát kezeli és követi a szöveggönyvet. A színészek folyamatosan ugrálnak szerepek, karakterek, jellemekek között. Egy adott ponton szerepcserére kerül sor, ezután már nem meglepő, hogy egy kucsma vagy sál átadásával maga a szerep is gázdát cserél.

A néző számára ezek a jelmezátadások segítenek, hogy ne veszítse el a fonalat.

Feszült figyelem és intenzív színészi jelenlét jellemzi a szereplők játékát, mivel a bizonytalanság, hogy bármikor át kell venniük egy szerepet, folytatniuk kell a szöveget, magukra kell ruháznuk egy új karaktert, mindvégig lóg a levegőben. Emiatt a nézőtől is állandó odafigyelést vár el az előadás, amely mindig friss, mindig tartogat meglepetéseket, újdonságokat a játsszó és közönség számára egyaránt. A jelenetek sokszor válnak egy-egy téma variációivá, hiszen újraveszik, újramondják a szöveget. A karakterek folyamatosan változnak, más a hangneme, a gesztusrendszer, a testhelyzet, így színés skáláját ismerjük meg annak, milyenek lehettek, hogyan viselkedhettek ezek az emberek az adott helyzetben. A színészek is próbálkoznak, improvizálnak, hiszen nincsen egy megadott karakter, szerep, amit el kell játszaniuk. Kitalálják, kibontják a lehetőségeket.

Dorin Tudorant elsőként Paula Gherghe által ismerjük meg. Egyenesen áll a vállatával szemben, kézmodulatai határozottságot sugallnak, tudja, mit akar, észérveket hoz saját mentsé-

THEÁTRUM

T.O. cselekményen kívüli szereplő, de természetesen bármikor bekerülhet a játékba. Neki két feladat jut, hogy az eseményeket folyamatosan videokamerával rögzítse, valamint segíti és hátráltatja egyben a többi szereplőt, mert beleszól, ha valamit nem úgy mondanak, ahogyan az a szöveggönyvben le van írva. A szerepben lévő színészek kommunikálnak vele, visszaszólnak, ha nem tetszik nekik a javítás. A rendező ránk bízta a döntést, hogy a szöveggönyvet tartjuk a pontos forrásnak vagy az elhangzott mondatokat. Hiszen ezek a beszélgetések utólag módosultak: átírtak, kihúztak belőlük részleteket. A krétával teleírt padlózatot elmasztosodott az írás. Vége az előadásnak, a szereplők ugyanazt a mondatot írják fel a falakra krétával: „Bevallom és bocsánatot kérek!”. Azok az emberek, akiket szekusoknak nevezünk, letagadva múltjukat, nem vállalják tetteikért a felelősséget és főleg nem tudnak bocsánatot kérni. A dokumentarista színház csak kevés esetben éri el a katarzist, hiszen nem enged

Paula Gherghe és Rolando Matsangos

gére, elmondja, mit szeretne, majd leül. Amerikába emigrálna családjával, de visszatartják az útlevelet, munkát pedig nem talál, amióta kilépett a pártból. Vele ellentétben Nicolae Croitorut (Rolando Matsangos) impulzív karakteréről és kucsujáról ismerhetjük meg: ordibál, hadonászik, folyamatosan feláll-leül. Felsőbbrendűségét, azt, hogy ő a hatalom embere, jól érzékeljük játékában: agresszív, sunyi, érdektelen és kioktató. Dumitru Radu Popescu (Mădălina Ghițescu) a tipikus jó elvtárs, keveset beszél, hiszen félti a pozícióját, de ha megszólal, akkor azzal a céllal teszi, hogy meggyőzze Tudorant, nem jó döntés elhagyni az országot, ismétli a párttitkár szavait, nincsen saját véleménye, hangneme nyájas. Rideg ember, aki többnyire hátradőlve, sálát nyaka köré tekerve kívülről figyeli, mi történik, nem igazán érdekli honfitársa, kollégája sorsa, csak a muszáj kedvéért vesz részt ezen a beszélgetésen.

belemélyülni egy sorsba, kívülállóként kezeli a nézőt, gondolkodtatni akar, nem az együttérzésre fekteti a hangsúlyt.

Az előadás folyamán két olyan mondat hangzik el, ami tökéletesen leírja Tudoran kiábrándultságát saját hazájából: „Már otthon sem mondhatom el, amit gondolok!”, „Létezik egyáltalán törvényesség ebben az országban?”.

A megfigyelés, az ellenőrzés nem csak a kommunizmus idején volt a rendszer fontos eleme, ma már más módszerekkel, technikákkal követik lépéseinket, befolyásolják életünket, ezért Tudoran szavai sok szempontból még ma is érvényesek lehetnek.

ColectivA Társulat. *X mm din Y km.*
Rendező: Gianina Cărbunariu; **rendezőasszisztens:** Alexandra Felseghi; **Videó:** Ciprian Mureșan; **Szereplők:** Mădălina Ghițescu, Paula Gherghe, Rolando Matsangos, Toma Dănila.

KÓDEX –

[...] Az emancipálódás és térnyerés ideje eljött volna talán a '80-as évek végétől, amikor az irodalom átpolitizáltsága (vagyis, pontosabban, az értelmezőknek az a várakozása, hogy az irodalmi szövegeket erősen ideológiai-politikai szemszögből közelítsék meg) jelentőségét veszítette. Nagyon egyszerű lenne azt mondani, hogy ez azért nem történt meg, mert nem termelt ki a neoavantgárd remekműveket – de én óvatosabb volnék, és inkább a(z értelmezői) hagyomány csökevényes, elfelejtett, hátterbe szorult mivoltára hivatkoznék.

[...] És hová lett mostanra a (neo)avantgárd hagyomány? Mi van ma, mi van ebből ma? Jószoríval semmi. A manapság széles körben elfogadott, kanonizált, érdeklődést vagy feltűnést keltő művek – decens és jólnevelt verseskötetek, novelláskötetek, regények, olyan ódivatúan pontosan meghatározható műfaji keretekkel, ahogyan még az avantgardisták fellépése előtt találkozhattunk volna velük. Vannak folyóiratok, ahol mindig pontosan tudni, mi az illusztráció, és mi a szöveg, és az mettől meddig tart. Nincsenek komoly műfaji kérdések, nem is szólva a mű határainak vagy a művészeti ágak szétválásának problémáiról. Jó, vannak utóvédharcosai az előretolt harcosoknak (az avantgárdnak) – utaltam már Petőcz, Zalán, Székelyi munkásságára, és persze máig megvan a *Magyar Műhely*. De talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom: nincsenek feltétlenül benne a legelismertebbek körében, vagy ha igen, nem a neoavantgárd életben tartása miatt. A *Termelési regényben* még voltak rajzok és képek, a *Bevezetésben* is komoly szerepük volt, és persze az *Árnyas fűtca* tematikusan is a fényképekre épült – de azóta nemigen emlékszem komolyabb műre, ahol a vizualitás beleépült volna a szövegbe. Igaz, Tandorinál a rajz és a vers még legújabbban is sokszor együtt van. Azt is lehet mondani, hogy Esterháznál a nagyon eltérő szövegtípusok egymás mellé állítása (vagy vegyítése) felidézi az avantgárd egyik fontos törekvését, és nála sokszor nem könnyű eldönteni, hogy egy-egy szöveg önálló mű-e, vagy egy nagyobb egység részeként értelmezhető csak (a *Bevezetésben* is, az *Estiben* is felvethetők ilyen kérdések). Meg persze vannak azért halvány reminiscenciák: az avantgárd-kutatóként indult Aczél Géza faltól-falig, központozás nélküli versei; k. kabai lóránt képvers-szerű illusztrációi; Tatár Sándor némely tipográfiai trükkje – és biztosan még sok minden más. Mégis azt állítom, hogy a műfaji határok radikális felbontása, a művészeti ágak összeolvasztásának szándéka vagy magának a műalkotásnak a státuszára való rákérdezés immár nem eleven hagyomány.

Meg kell vallanom, én ezt veszteséggént élem meg. Semmi bajom a jól formált hagyományos, műfajilag problémátlan, vizualitás tekintetében semleges irodalmi szövegekkel, de sajnálom, hogy az írás felszabadításának az avantgárd hagyománya – legalábbis e tekintetben – elenyészőben van. Még sok lehetőség van benne, ahogyan továbbra is érdekes lehet a művész-szereppel való játék, a művészet le nem határolásának témája, a művészet-nem művészet határainak tologatása, a nagyon különböző szövegtípusok kollázsa ugyancsak lehet továbbra is izgalmas. [...]

Kálmán C. György: *A magyar avantgárd emlékezete*. Tiszatáj, 2012. január 1. szám.

– INDEX

EMBER A ZENE MÖGÖTT

Nehéz és könnyű

Ezzel a két súlyos szóval nehezen birkózunk meg a mindennapi életben. Rendszerint összezavarjuk őket, felcseréljük őket, félremagyarázzuk vagy jóhiszeműen félre is értjük őket. Nagy a zűrzavar e két szó körül. Ez a zavar abból ered, hogy mindenképpen társítani akarjuk őket más szavakkal, jelentésekkel. A nehéz az komolyat is jelenthet alkalomadtán, a könnyű meg felszínest, komolytalant is, ahogyan éppen akarjuk vagy érezzük. A nehéz mélységet sugallhat, a lélek mélységeit. A könnyűt felelőtlenséggel, meggondolatlansággal azonosíthatjuk. A nehéz emelkedettséget, a könnyű lealacsonyodást is jelenthet. És mindebből következhetik, hogy a nehéz az értékes és a könnyű az értéktelen. Ami pedig értékes, az őszinte, ami könnyű, az hazug. És a szembeállítás folyamata ezzel koránt sem ér véget. A fennkölt és alantas, az erkölcsös és erkölcstelen, a tisztán szellemi és a gyakorlatias anyagi kategóriák csak úgy röpködnek a vélemények, meg(és el)ítélések tűzijátékában. A nehéz az már szinte magában rejtő mesterségbeli tudást, a könnyű pedig ennek hiányát.

A bonyolult egyben nagyszerű is, az egyszerű csak afféle csekélység, elhanyagolható semmiség. Az egyik az ERTELEMHEZ szól, tehát felsőbbrendű, a másik az ösztönöket korbácsolja fel, tehát alsóbbrendű. Az egyik tartalmas, a másik tartalmatlan. A zűrzavar iszonyatos és tömegméreteiben félrevezető és ártalmas.

A három művészet közül a zene van a legnehezebben helyzetben, mert csak ritkán támaszkodik a szó vagy a kép erejére, amely közel vihetné a közérthetőséghez. És mégis gyakran nagyobb ereje van, mint a szavak és képek remekmű-világának. Egy himnikus dallam hatalmas hatásúvá válhat százazrek ajkán. Ilyen dallamról senki sem kérdezheti, hogy nehéz-e vagy könnyű, tartalmas vagy tartalmatlan. Bár a zűrzavar néha még erre a területre is belopakodik.

Egy életen át a nehéz oldalán álltam, mint muzsikás, zeneszerző és zenehallgató. Soha nem tettem fel magamnak vagy másnak a fentebb egymással szembenálló szavakat, fogalmakat. Vakon, átgondolás nélkül hittem a nehézoldal igazában. És most, életem

végéhez közeledve döbbenek rá, hogy végzetesen elszalasztottam minden pillanatot, ami a másik, a könnyű oldalához való tartozásomat is segíthette volna. Csak mostanság teszem fel magamnak a kérdést, hogy például Mozart, ha egy időgép segítségével belesöpöppenne a mi korunkban, akkor melyik oldalon is állna. A dodekafónia, az elektronikus zene vagy mondjuk a rockzene oldalán? Vagy talán mindkettőben könnyűszerrel jártas lenne? Mit csinálna például az átszellemült zeneiségű egyházi zeneszerző Palestrina a mi mostani világunk zenéjében? Mozart is, Palestrina is új egyszerűséggel indított új zenei korszakot. Amit írtak, könnyű volt mindahhoz képest, ami körülöttük zajlott a zenében. Mindketten pontosan érkeztek. Az egyik az 1500-as, a másik az 1700-as évek közepére hozta el az új egyszerűséget. De mi történt az 1900-as évek közepén, miért nem jött el az új Palestrina vagy Mozart? Miért nem jelent meg az úgynevezett magas zenében az új könnyű érthetőség, az áttetsző, kristálytiszt szellemiség? Ehelyett inkább minden még bonyolultabb lett, még átláthatatlannabbá vált és teljesen eltávolodott mindentől és mindenkitől. Csak mostanában értettem meg, hogy a várt egyszerűsödés valóban bekövetkezett, de nem ott, ahol sejtettük, nem a nehéz muzsikában, hanem valahol a „mélyben”, a lekicsinyeltebben, a mellőzöttben, a könnyű zenében. Itt nem kell a napi slágerekre gondolni, a pillanatra és egyszeri használatra szánt zenékre. Ezek mellett megszületett egy FIATAL művész, amely a maga primitívnek látszó zenei eszközeivel olyan dolgokat csinál, ami már a jövő zenéjének rendkívüli értékeivel terhes. A mostani megújulás még nagyobb horderejű és termékenyebb, mint bármelyik is az elmúlt ezer évben. Igazából az európai zenei virradathoz hasonlítható. Még csak sejtjük azt, ami ott lent a zenének a MÉLYTUDATÁBAN végbemeleg. A mai fiatalok érzik és értik is azt, ami ott LENT történik. Lemezzátszómról egy új zenei világ üzenete szól hozzám. Magam is próbálom átvenni, sőt magam számára átlényegíteni. De érzem és tudom, hogy ők jobban csinálják, mert az ÖVÉK. Eljött az ő idejük!

TERÉNYI EDE

Februári évfordulók

- 1 – 110 éve született Berda József költő
110 éve született Langston Hughes amerikai író
80 éve született Marosi Ildikó erdélyi irodalomtörténész
- 2 – 290 éve született Barcsay Ábrahám költő
190 éve született Barna Ignác műfordító
170 éve halt meg Bölöni Farkas Sándor író
130 éve született James Joyce ír író
90 éve született Faragó József erdélyi néprajztudós
- 3 – 135 éve született Antalfy Endre erdélyi orientalista
400 éve született Samuel Butler angol író
180 éve halt meg George Crabbe angol költő
- 4 – 120 éve született Ugo Betti olasz író
90 éve született Teodor Bosca román műfordító
- 5 – 135 éve született Nagy Endre író
- 6 – 90 éve halt meg Giovanni Marradi olasz költő
- 7 – 200 éve született Charles Dickens angol író
- 8 – 130 éve halt meg Berthold Auerbach német író
460 éve született Agrippa D'Aubigné francia költő
140 éve született Theodor Lessing német filozófus
- 9 – 210 éve született Étienne-Vincent Arago francia író
- 10 – 100 éve született Darvas József író
90 éve született Göncz Árpád író, műfordító
80 éve halt meg Edgard Wallace angol író
- 11 – 100 éve született Roy Fuller angol író
135 év éve született Milán Ogrizovic horvát író
- 13 – 135 éve halt meg Costache Caragiale román író
- 14 – 100 éve született Sigurd Evensmo norvég író
210 éve született Bogdán József Zaleski lengyel költő
- 15 – 100 éve született Mikes György angliai magyar író

- 16 – 85 éve született William Hutchinson ír költő
350 éve halt meg Listius László költő
130 éve született Surányi Miklós író
- 17 – 260 éve született Friedrich Maximilien Klinger német író
120 éve született Lám Béla erdélyi író
- 18 – 130 éve született Benda Jenő író
20 éve halt meg Domokos Pál Péter tudós
85 éve született Szabó Zoltán erdélyi nyelvész
- 19 – 480 éve született Jean-Antoine de Baif francia költő
60 éve halt meg Knut Hamsun norvég író
200 éve született Zygmunt Krasinski lengyel költő
150 éve született Edward Porebowicz lengyel költő
- 21 – 110 éve halt meg Emil Holub cseh író
335 éve halt meg Baruch Spinoza holland filozófus
- 22 – 300 éve született Bod Péter irodalomtörténész
70 éve halt meg Stephan Zweig német író
- 23 – 90 éve született Gera György író
380 éve született Samuel Pepys angol író
- 24 – 170 éve született Arrigo Boito olasz költő
- 25 – 170 éve született Karl May német író
160 éve halt meg Thomas Moore ír költő
- 26 – 90 éve született Fekete Gyula író
170 éve született Camille Flammarion francia tudós
210 éve született Victor Hugo francia író, költő
110 éve halt meg Szigeti József drámaíró
110 éve született Vercors francia író
- 27 – 100 éve született Lawrence Durrell angol költő, író
110 éve született John Steinbeck amerikai író
- 28 – 80 éve halt meg Ambrus Zoltán író
140 éve született Rexa Dezső történész
- 29 – 20 éve halt meg Karinthy Ferenc író

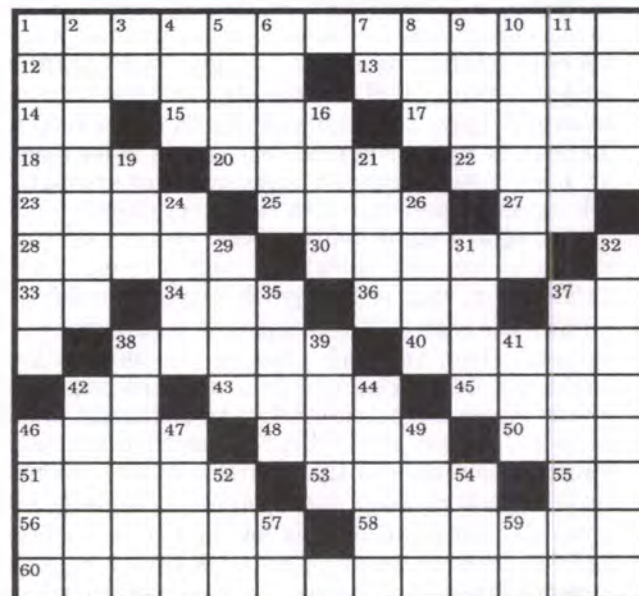
Ellenállás

VÍZSZINTES

1. **Carl Jung (1875-1961) gondolata; első rész.** 12. Bűnéért megfizető. 13. Bűnt elismer. 14. Az argon vegyjele. 15. Nehéz selyemszövet. 17. Ovis. 18. Személyi elektronikus kód. 20. Kihalt madárfajta. 22. Hangutánzó szó. 23. ...tarda (tűzok). 25. San ...; olasz fesztiválváros. 27. Mely személy? 28. Kuszál, borzol. 30. Aranyszínű. 33. Csakhogy, azonban. 34. Szerb város. 36. Norvég sportjel. 37. Zenei nyitány! 38. Pemzli. 40. ...alkohol; metanol. 42. A szélein fél! 43. Elemi parány. 45. Játék, játszma (angol). 46. Találkozik, angolul. 48. Volt, latinul. 50.... an der Thaya; osztrák város. 51. Titkos helyre tesz. 53. Líbia államnyelve. 55. Nemzetközi, röviden. 56. Hegyről a völgybe indul. 58. Tónika. 60. **Carl Jung gondolata; második, befejező rész.**

FÜGGŐLEGES

1. Sportoló téli edzése. 2. Tengeri, tengerparti. 3. Gyakori igevégező. 4. Lon ...; kambodzsai politikus. 5. Árut értékesít. 6. Mogorva, barátságtalan. 7. Az Elba medre! 8. Világító dióda. 9. Csónakot hajt. 10. Nadia beceneve. 11. Becézett Alajos. 16. Mézízű. 19. A Nílus, németül. 21. Arab állam. 24. Árok. 26. Hegycsúcs. 29. Mona ...; híres portré. 31. Gregory beceneve. 32. Nekiütközik. 35. Balkezes. 37. Fergeteges, hófúvásos idő. 38. Származás. 39. Mózes öt könyve. 41. Ex-világbajnok lett sakkozó (Mihail). 42. Középen kettéoszt. 44. Felületet savval kezel. 46. Római földrajzíró (Pomponius). 47. Lóverseny. 49. A Nílus etiópiai forrástava. 52. Páratlan gyerek! 54. Belga és török autójelzés. 57. A Don partjai! 59. Igeképző.

A **Helikon** 1. számában közölt *Múlt* című rejtvény megfejtése: ... *ahogyan a múltban gondolkodtunk*

BOTH LÁSZLÓ.

Az oldalt gondozta **NAGY MÁRIA**

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége
Nemzeti Kulturális Alap

Kolozsvár Város Tanácsa
Bethlen Gábor Alap
Miniszterelnöki Hivatal
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KARÁCSONYI ZSOLT
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség: DEMETER ZSUZSA: kritika
MÓZES ATTILA: próza

PAPP ATTILA ZSOLT: társelművészetek
NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlitegesei fordítás: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Művészi Református Sajtóközpont
A szerkesztőség címe: 400217 Cluj-Napoca, str. Câmpeni 13. Postafiók 245. telefon: (004) 0264 431690; telefonfax: (004) 0264 431 577; villámposta: kvart.helikon@gmail.com
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288 Honlap: www.helikon.ro